

Валентин Бичко

ПЕРЕКОП¹

СИВАШ

Який тут вершник не ступив,—
Приніс на кінському копиті
Сюди землі своєї пил...

І пилом тим лежать прибиті
Рясної Таврії степи.

В ту ніч глуху, коли іще
Не розстібали патронташі,
Коли під вітром і дощем
Стояли наші на Сиваші,
Данило думав про красу
Свого дитинства золотого,
Про перші проліски в лісу,
Про перші радості й тривоги...

Це все минуло, як в грозі,—
І от, без криші і постелі,
Він у військовім картузі,
У ветхій, латаній шинелі,
Лежить десь у чужім краю,
Серед людей йому незнаних.
І тільки в смертному бою
Він, може, весь в крові і в ранах,
Зустріне свій щасливий ранок,
Зустріне молодість свою.
Навколо тихо — ні шелесь.
Лиш іноді над небокраєм
Вогонь веселкою заграє,
Прогуркотить і зникне десь.

Бійці потомлені лежать,
Плече - в - плече, мов у поході.

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 8, 1937 р.

А дощ колючий, мов їжак!
Здається, й в жили він проходить.
Ніхто не спить, та всі мовчать,—
Для слів нема тепер нагоди,
І тільки в кожного в очах
Якась таємна іскра бродить.
І на Данила смертний жаж
Ця тишина німа наводить.
— Ех, закурити б. Третій день,
Як ми, ребята, не курили ...
І зразу тисячі людей
Звернули погляд на Данила,—
Йому здалось так.

В тишині
Заворушилось щось клубочком:
— Це б закурилось і мені,
Та на тютюн, хлопчино, точка.
Ти звідки сам? З яких країв?
... А я, хлопчино, із Урала.
Кінчав там, брате, адмірала,
Ну, він уже землиці з'їв.
Візьми ось — на! Я приборіг
Сухих листочків, мабуть, з пару.
Воно й тютюн це — просто гріх,
Горить — ні диму, ані пари ...
— А вам?
— Мені? Не треба, ат!
То все тобі — на твою долю ...
Барона кончим в акурат,
Тоді накуримось уволю.

І котиться глуха луна
По цьому правильному слові,
Бійці уможуються знову,
І знову мертва тишина.
А на валу уже гримить
Все дужче й дужче, ближче й ближче,
Вже не спиняється й на мить
Той гуркіт дикий і зловіщий.
Уже летить шматками грязь,
Уже дрижать під вухом трави,
Уже земля дзвенить. І враз
Усе освітлюють заграви.

Та не ворущаться бійці,
І цей страшний, залізний спокій
Відбивсь на кожному лиці
В безсоннім погляді глибокім.

І знов підводиться сусід
Данилів.

— Завтра ж наше свято,
Великий Жовтень наш. Весь світ
Із прапорами вийде, брате.
Ну, кончим Врангеля — і квит,
І свято будем святкувати.
— А звать тебе як?..
— Називай
Мене Іваном. Дай, брат, руку,
Барона кончимо, падлюку,
Тоді у гості приїжджай.

ЯК ІЗЛІЗ БАРОН НА КРУЧУ ...

ПІСНЯ

Як ізліз барон на кручу,
Шаблю гострену бере,
Ще й руками розмахнувся,
Мабуть, дума, що орел.
Ой, бароне, ой, бароне,
Нехай бог тебе бороне.
Ой, бароне - баронé,
Тебе куля не мине.
Де й узявся вітер бистрий,
Бистрий вітер - ураган,
І барон з крутої кручі
Покотився, як баран.
Ой, бароне, ой, бароне,
Нехай бог тебе бороне.
Ой, бароне - баронé,
Тебе куля не мине.

Захотілося барону
Чи іздуру чи з тоски,
Та й добратися походом
До Червоної Москви.
Ой, бароне, ой, бароне,
Нехай бог тебе бороне.
Ой, бароне - баронé,
Тебе куля не мине.

Як засів за Перекопом
На пеньку наш пан - барон,
Він пенька того пильнує,
Мабуть, думає, що трон.
Ой, бароне, ой, бароне,
Нехай бог тебе бороне.
Ой, бароне - баронé,
Тебе куля не мине.

Ми питаємо барона :
— Вам, бароне, все одно,—
Чи ж навчались ви пірнати
Прямо рибою на дно?
Ой, бароне, ой, бароне,
Нехай бог тебе бороне,
Ой, бароне - баронé,
Тебе куля не мине.

Затихла пісня. Та бійці
Уже тепер не затихали ...
Їх голоси тепер лунали
І линули в усі кінці.
Вони згадали про своїх
Жінок далеких, про удачі
Боїв минулих.
Часто сміх
Зривався із грудей гарячих.
Нема ні хліба, ні вина,—
Навколо холодно і темно,
Сльозиться небо.
Та даремно !
От тільки скінчиться війна,—
І піде все тоді на лад,
І люди зорють свої ниви,
Жінки народять їм ребят,
Таких веселих і вродливих.

І зашумить зелений лан
Про те, що мріяли віками,
І поросте рясний бур'ян
Над генеральськими кістками.

Почувсь неясний шум в далі,
Протяжно заіржали коні,
Бійці підводяться з землі,
На гвинтівки кладуть долоні.
Та от спинивсь гарячий кінь,
І зразу стало тихо - тихо,
І пронеслось рядами : — Він !
Наш командарм до нас приїхав ! —

А він зіскакує з коня
І, не згинаючись, проходить
В окопи перші навімання,
І дружню бесіду заводить
З бійцями.

Хлопців багатьох
По іменах він називає.
І тепло всім. І вже немає.
Ні сумнівів, ані тривоги.

І вперше за усю добу
Бійці на ноги повставали.
— Здоров, Іван! Я не забув
Твого геройства на Уралі.
Ти першим був. Ну, ще один,
Останній бій. Кріпись, соколе! —
Це командарм сказав, це він...
Іван не плакав ще ніколи,
А тут скотилася сльоза,
Така дурна і недоречна.
Іван хотів йому сказати
Щось дуже тепле і сердечне,
Та вже далеко командарм...
І зразу грізно батарея
Ударила.
Мільйоном барв
Заграло небо. І зорею
Зайнявся Сиваш. Немов прибій
Котились гуркоти луною.
Це починався рішучий бій.
Ще не було такого бою.

Та ще не йшли у хід штики,
Бійці чекали тільки знаку —
Орлами кинутись в атаку
І збити ворогу клики.

Та ось затихло все на мить
У млі стривоженої ночі.
В рядах почулось: — Тихше! Хоче
Товариш Фрунзе говорить.
— Товариші бійці! У час,
Коли впадуть оці твердині,
Ми стрінем Жовтня роковини,
Поздоровляю, друзі, вас! —

Як ураган несло: Ура - а - а!
... Іще раз на бійців поглянув
Спокійно Фрунзе. — Ну, пора! —
Схопив гвинтівку з рук Івана,
І мовчки кинувся вперед
У води мутного Сиваша.
Вода кипіла, ніби каша,

Строчив ворожий кулемет.
Бійці із криками „ура“
Ішли за славним командармом.
Здавалось, під таким ударом
Найвища зрушиться гора.

Здавалось, що горить вода,
Що небо тріснуло, та дарма,—
Струнка фігура командарма,
Як скеля рухалась тверда.
Бійцям здавався він новим
І справжнім втіленням правдивим
Того, хто з дальньої Москви
Про світле завтра говорив їм,
Хто вперше їх назвав людьми,
Хто їм серця заспрагли втішив,
Хто вивів їх з густої тьми,
Хто став їм батьком найріднішим,
Хто тут незримо серед них
Плече - в - плече з бійцями всіми
Ступав сміливо на поріг
Ясного, сонячного Криму.
Ще їм здавався командарм
Пройнятим волею міцною
Того, хто мудрість свою дав
Для цього виграшного бою,
Того кавказького орла
Із мужнім розумом силенним,
Чия незламність їм була
Могутнім зовом і натхненням.

Данило бачив: перед ним
Бійці підкошені у воду
Навік ринали. Тільки дим
За ними вслід лягав по броду.

І ніби пам'ятник, вставав
Величний гімн. Бійці співали:
— В интерна - ці - о - на - а - алі
Здобудем людських пра - а - ав.

Данило бачив: крізь туман
Ішов од нього трохи далі
Й співав: „в интернаці - она - а - лі“
Найкращий друг його — Іван.

І раптом змовк. Рука лягла
На груди. Він присів у воду.

І, мов хто тяг його спідсподу,
Ішов на дно. Так, це була
Остання мить його. Навік
Схилилась голова, мов п'яна ...
— Чи чуєш ти мене, Іване? —
Глушив стрільбу Данилів крик,
Та тільки булькнула вода,
Ще дужче загули снаряди.
Данило йшов з бійцями в ряді
І по - хлоп'ячому ридав.

А ворог як оскаженів ...
... І знову падали герої,
Та, захлинаючись водою,
вони співали :
— ... час наспів ...

(О, славні первенці побід,
По вас, що смертю мужніх впали,
В свої серця ми заховали
Очей безсмертних ясен цвіт.

Вони горять, як і тоді
Горіли у Гнилому морі,
Вони горять нам на путі,
Як голубі, високі зорі).

А ворог просто землю гриз
І кидався в безумний танок ...
... Вже підіймався світлий ранок,
У спину віяв тихий бриз,
Як під ногами стала твердь.
Бійці не вірили — ступали
Пустими кримськими степами,
Сміливо перемігши смерть ...
Данило вистрелив патрон
Останній вгору над собою,
Заплющив очі і ногою
Штовхнув прострілений погон.

ШТАБ

І мертвий племінь каганця
Упав підкошений. У дверях
З'явився він. З його лица
Котились краплі. Навіть шерех

Нудного вітру за вікном,
У розсипах сухого листя,
Умить затиш. Звелись штабісти
І стали крігом за столом.
Вони чекали на наказ,
Вони чекали тільки слова,
Вони на все були готові
У цей тривожний, грізний час,
На все, що скаже. Всі йому
Свої серця, всю кров до краю,
Усе життя своє ввіряють,—
І щирі відданість саму
Вони нестимуть скрізь за ним,—
Він знає шлях до перемоги,
Він знає всі путі-дороги,
Якими ввійдуть вони в Крим.

А він всміхнувся. Потім враз
Нахмутив брови.

— Це нікуди,

Я бачу, не годиться. Люди
Ви всі дорослі. А для вас
Няньок ще треба. Пізня ніч ...
Чому ніхто не спочиває?
Таких законів в нас немає,
Щоб цілу ніч сидіть, як сич!
Всі розгубилися ... Слова
Його були і ніжні й гострі ...
— Мовчить Литовський щось півострів!
Це просто плани всі зрива ...
— Зв'язок перервано. Куди
Тепер бійцям іти? Пропали!..
Вперед? — Вогню смертельні шквали.
Позаду — пропасті води.
— Ми сидимо, як на ножах.
— Куди там спать, товариш Фрунзе!?

— Я знаю. Перетято шлях
Прибоєм. От що, мої друзі,
Без паніки. Це головне.
Я вашу відданість відзначу.
Все буде добре. Ніч мине —
І ми розв'яжемо задачу.—

І похмурніло знов чоло,
І трубку він приклав до вуха:
— Алло! Алло! Товариш Блюхер?
Говорить Фрунзе. Залило

Броді. Міцним вогнем атак
Ідіть на вал (бо люди в пастці),
Ми завтра стрінемо сивашців
Уже за Перекопом? Так?

Десь важко гупнувся снаряд.
Забрязкотіло скло. І лиця
Враз освітила зорениця
Густими сполохами вряд.
А він стояв у синій млі,
Здіймались груди його пружно,
І проступала жилка мужня
На його впертому чолі.

І портупея на груді
Лежала в строгому порядку,
І на шинелі сірій складки
Були суворі і тверді.

А завтра знову вир атак,
Штики зметнуться, наче птиці.
За Крим він буде битись так,
Як бився Сталін за Царицин!
Побіда прийде у грозі,
В останнім наступі залізнім.

І тихо - тихо летється пісня,
І підхопили її всі ...

ПІСНЯ ПРО ЦАРИЦИН

Ще й шляхи ті не позаростали,
Ще й не змив дощ сліду від копит.
Ой, як вивів нас товариш Сталін
На широкий волзький краєвид.

— Гляньте, друзі, там на небосхилі
Та й не день - два дим - туман стоїть.
Наш Царицин оточили білі,
Наш Царицин в полум'ї горить.

Розвівався, гей, червоний прапор,
Та й торкався Сталіну лиця.
Його очі радісні і теплі
Та й усіх нас гріли, як сонця.

Ніби меч той блиснула - блиснула
У повітрі Сталіна рука,

Засвітилися наші грізні дула,
Зашуміла матінка - ріка.

Та й пішли ж ми в бурю, в громовицю,
І од білих тільки в полі слід ...
Зацвітай же, сталінський Царицин,
Славний город сталінських побід.

І ЗНОВ СИВАШ

І знов Сиваш ... Шумлять холодні води,
В очах туман, на ноги липне мул,
Німіє тіло, важко звести подих,—
Данило йде, як уві сні крізь тьму ...

Позаду — друзі ... Зблизились, зжилися,
Друг другу душу вилили до дна,
Один тютюн, і хліб один, і пісня,
Одна в них доля, і мета одна.

Позаду друзі в пастці, в небезпеці,
Він їх врятує ... Не лютуй, Сиваш.
Почнеться ранок, день новий почнеться —
І світлий Крим навіки стане наш.

І сам себе не пізнає Данило ...
Хлопчисько мрійливий, пустун такий —

І от

Під небом дальнім кинувся він сміло
Один - одним в безодню буйних вод.

Вони сиділи всі коло багаття,
Зусюди ворог підступав кільцем.
Одна лиш путь — у море відступати,
Але ніхто не згоджувався на це.
Дзвонили в штаб. Мовчить.

І зрозуміли,

Що в Сиваші перервано дроти.
Невже загин? І визвався Данило
В холодне море, в темну ніч іти,
Щоб відновить зв'язок. О, любі, друзі!
Вони вмовляли: — Не іди! Пропав!
Але в очах його стояв товариш Фрунзе,—
Він теж би зараз кинувся уплав.

Він теж би зараз не послухавсь друзів,
Він жартував би: — Хлопці, не біда,

І не в такій були ми завірюсі,
Щоб зупинила нас дурна вода.

І от Сиваш ... Шумлять холодні води ...
В очах туман, на ноги липне мул,
Німіє тіло, важко звести подих.
Данило йде, як уві сні, крізь тьму.

На захід вітер гонить буйні хвилі,
Вода солона, темна і важка,
То з головою залива Данила,
То відступає, то немов рука

Чиясь жива, на дно липуче тягне ...
І виростає казкою з імлі,
Як вчора ще крізь ці кипучі багна
Вони походом з піснею ішли.

Він тут один в розлученій стихії,—
Живою кров'ю набухає дріт,
Що друзям душі змучені зігріє,
Життя їм дасть і виведе у світ.

Він тут один. А там в бою
Галина ...

Чи ще жива ?

Ударив вал новий.

І ось ... І ось ... І ось вона, дротина,
А ось і друга ... грає вітровій.
Здорові будьте, друзі, і щасливі!
Звіть командарма! Здрастуй, батьку наш!
Мов коні, мчаться хвилі чорногриві,
І не змовка роз'ярений Сиваш.

До берега, до берега, Данило ...
Нога сковзнула ... Зупинися, стань ...
На дні лежить чиясь холодне тіло ...
Товариш ... Друг ... А може, це Іван ?

І стало страшно ... Очі помутила
Ця темнота липуча і густа ...
У штабі стрів сам командарм Данила,
Потиснув руку і віддав листа.

Любий синку, мій синочку,
Соколе ти мій,
Гляну, гляну у віконце —
Обрій голубий.

Ні пилиночки на ньому,
Ні того ж сліда,
Що на коню вороному
Син мій поверта.

Вже й дорогу простелила
Білая зима.
Гляну, гляну у віконце,
А тебе нема.

Я й ворота розчинила —
Жду тебе щодня,
В ясла сіна наносила
Для твого коня.

Ой, коли ж уже, мій сину,
Скінчиться війна,
Ой, коли тебе я вздріну
Із свого вікна?

Ой, коли ж на того пана
Упаде біда,
Коли тіло його чорне
Понесе вода?

Ой, коли ж уже поверне
Сонце на весну,
Ой, коли я в своїй хаті
Сина пригорну?

Любий сину, мій синочку,
Соколе ти мій!
Не клонися, не хилися,—
Пана добре бий.

Бо тоді у нашій хаті
Буде світлий день,—
Як останній пан проклятий
Навзнік упаде.

Бо тоді жита зелені
Зійдуть на ріллі,
Як не буде ні одного
Пана на землі.

ТУРЕЦЬКИЙ ВАЛ

В темну даль вдивлялася Галина,—
Ніч стояла дика і страшна.
Знов невдача ... Але ще хвилина —
Знов сигнал до бою пролуна.
Знову підуть на залізо й камінь,
На вогонь, на полум'я, на дим,
З піднятими вгору кулаками,
На вустах із словом бойовим.
Люди, що не падають і вбиті,
А, ясний, продовжуючи путь,
Славою безсмертною повиті,
В пам'яті, у спомині ідуть.

І вона до Басова підходить :
— Ну, так що ж, товариш командир ?
Скоро там ? Уже нудьга знаходить ...
Скоро повилазимо із нір ?

Чула я, що наші (там Данило !)
Просто в брід пішли через Сиваш,
А броді за ними затопило,
Ти на це, товаришу мій, зваж.
Ну, скоріш ! Молю тебе, благаю.
Час не жде. В атаку йти пора.

Басов.

— Не шуми без вітру, темний гаю,
Не гори без полум'я, зоря.

Галина.

— Не знущайся, Басов. Я от жінка,
А як хоч,— на вал піду сама.

Басов.

— Упаде на діл одна сніжинка —
І ніхто не каже, що зима.

Галина.

— Він загине. Басов, ти не сердься.
Я люблю ... І поки я жива ...

Басов.

— Про любов, про хлопців і про серце
Ти забудь. Це просто — трин - трава !

Галина.

— Ах, ти так ! Клянуса головою,
Я не буду ждати до тих пір,

Поки ти захочеш! За собою
Поведу усіх. Не командир
Більше ти. Не визнаю тебе я,
Я в загоні сміливих знайду.
От клянуся совістю своєю,
Що на вал сьогодні ж я зйду.

Басов.

Що ж, попробуй, дівко, може й вийде,
Тільки я скажу тобі: — навряд!
Бачиш цю от штуку, ну, а в ній то
Сім патронів золотих підряд.

І пішов. Галина затремтіла.
Жилка стрепенулась на лиці.
Ніч пливла, як птиця чорнокрила,
Гомоніли пошепки бійці.

* * *

Всі на ноги-скочили. В тумані
Ледве видний вогник коликнувся ...
Може, гості то ішли незвані,
Може, гру затіяли якусь.
Гострий зір в бійця і гостре вухо ...
Кроки наближаються ... Та ні,
Це приїхав сам товариш Блюхер
На своєму вірному коні.

— Ну, ребята, приготуйсь до штурму! —
На кашкеті блиснула зоря.
— Уперед! В атаку! Чуєш сурми?!
Крим дайош! Ура! Ура! Ура!

Бій почавсь. Зметнулись в небо птиці,
Фіалкові, сизі, голубі,
Засвітало в тридцять три зірниці,
Степ хитнувся, як морська глибінь ...
З обрію важкі, кипучі тучі
Гнав нестримний вітер-вітровий.
Грім ударив. І дощем тріскучим,
Градом сипонуло по траві ...
І у цьому гуркоті і гуді,
В чергуванні сьєва і мли,
Як комахи борсалися люди,
Падали, підводились і йшли,
То навшпиньках підкрадались потай,

То галопом уперед неслись,
Повисали клаптями на дроті,
Наче пір'я підлітали в вись.

... І як вчора, знову відступали,
Знов без кращих друзів і братів,
Що лягли обличчями до валу,
Затуливши очі золоті.
А уже світало над степами,
І від краю в край, куди не глянь,
Як снопами, мертвими тілами
Вкрилася розстріляна земля...

Басов відступав услід Галині
(Він завжди останнім з бою йшов),
Спід шинелі драної, на спині
У Галини проступала кров.
Він хотів сказати їй щось дружнє,
Про Данила, щастя і любов.
Наздогнати !

Басов крок напружив,
Вже зрівнявся — і тільки підійшов,
Як назад рвонулася Галина
У вогню нестриманий потік.
— Що таке ?

Не дівчина — причина.
Ще таких не бачив я повік.
Пропаде нізащо ! Що ж робити ?
І умить за нею повернув.

.....

Він побачив: до бійців забитих
Нахилялась Галя.

І збагнув,

Що когось шукає. Підвелася,
Знов нагнулась. Далі, далі йде...

— Здрастуй, Галю !

— Басов ? Рідний Басов ?

Де ж це був ти ? Де ти взявся ? Де ?

Я тебе шукаю...

— Ой, Галинко !

Ну, чого ж ? Я ось де... Я... та... я...

І замовк... Хитнулася сльозинка

У очах у Басова. Стояв

Він, як тіль. А з валу знов долинув

Гуркіт... І в глуху осінню тьму

*Він сказав: — Я дякую, Галино ! —

І вона всміхнулася йому.

Сонце підіймалося велике,
Свіжий вітер повівав зза гір.
Всіх бійців д'одного чоловіка,
Підізвав до себе командир.
— Хлюпці, Врангель нині мусить вмерти,
Хай там що, а час йому наспів.
Знаю, всі не боїтеся смерті,
Знаю всіх як смілих вояків.
Але хто готовий на загибель
Майже певну, ті ставай сюди!
Або ми барона з валу виб'єм,
Або ... йдуть за нами ще ради!

Ну, так що? —

Бійці не затремтіли.
— Всі ідем, товариш командир!
Помирати — то не наше діло —
Смерть барону Врангелю!

Веди! —

Командир схвилюваний поглянув
На своїх, на вірних молодців:
В того на носі кривава рана,
В іншого на правій, на руці.

— Коли так — вперед! ударна група!
Взяти вал ударом лобовим!
Так міцніше ж, веселіше ступим,—
За червоний, за радянський Крим!

Ще такого бою не бувало ...
Хвиля йшла на хвилю. У вогні
Вся земля пливла. І вже до валу
Кілька кроків. Ось він ... Але ні!

Перед валом ще глибока яма,—
Ворог не показує лица,
Тільки дула вишкірені прямо,
І вогонь без краю, без кінця.

Вже гризуть штики упертий камінь,
Вже гранати падають, як грім.
Рвуть бійці заляканими руками
Дріт проклятий. І немов у грі

Падають і знов стають на ноги,
І з прокльоном котяться у рів.
І нові протоптують дорогу
По тілах пораниених братів.

Захитався, поточився Басов ...
— Руку на, товариш дорогий.
Сонце сяє, хмара розійшлася,
І вже видно моря береги.—
Це Галина.

Вітерець повіяв ...
Голосне зірвалося: ура!
Вал упав. Нехай же нам ясніє
П'ятикутна радісна зоря!
Наша путь далека і невпинна
У степах широких пролягла,
Наша путь під сонцем!—

І Галина

Басова востаннє обняла.
Голову поклала на долоні,
Приторкнулась ніжно до лица,
І знесла на вал, уже червоний,
Командира, друга і бійця.

ЗУСТРІЧ

Ой, димок на обрії хитається,
Море хвилю киди наздогін.
Буйний вітер в морі підіймається,
Налітає з чотирьох сторін.

Гей, пани! Ніколи ви не знайдете
До землі великої сліда.
Ніби круки чорні, відлітаєте,
З вами лихо наше і біда.

А ми підем по зеленім, по полю
І плече торкнеться до плеча ...
Од Кронштадта і до Севастополя
Будем друзів наших зустрічати.

— Здрастуй, Галю! Здрастуй, здрастуй, любая!
— Будь здоров, Данило дорогий!—
... Синє море хлюпає і хлюпає
Хвилями в ширські береги.

Зник димок на обрії туманному,
Без вітрил, без жалю, без пуття ...
Грають гори вогниками ранніми,
На землі родилося життя ...

ПІСНЯ ПРО КОМАНДАРМА ФРУНЗЕ

Ой, гуляли ж бистрі коники
Та й по рідній землі.
Що й на першім конику
Командарм в сідлі.

То й не птиця, то й не жайворон
В синім небі замлів,
То й у Фрунзе ясная
Зірка на чолі.

Він склика своїх соколиків
Та й червоних бійців.
— Гляньте, слава! соколи,
Обрій потемнів.

То й не хмара, то й не чорная,
То й не сивий туман,
Ой, то суне зграєю
Та й проклятий пан.

То й не вітер з лісу синього
Та й у степ вилітав,
То до моря Чорного
Фрунзе, пана гнав.

Ой, в степу стоїть криниченька,
Та й холодна вода,
А од пана Врангеля
Вже нема й сліда.

Ой, з тієї ж та й криниченьки
Напились ми води.
— У нові походи нас,
Командарм, веди!

Командарм стоїть зажурений,
Та й погляне спід брів:
— Ой, і кріпко, ж, соколи,
Я вас полюбив.

Ой, бої ще будуть лютії,
Ой, та й будуть бої.
А тепер прощайте ви,
Соколи мої.

Ой, ідіть на землі ріднії,
Та й до діток ідіть.
Молодими вишнями
Хати обсадіть.

З командармом — нашим батеньком
Та й пройшли ми весь край ...
Скинули будьонівки :
— Соколе, прощай !

А як знову ж та захмариться,
Тільки нас погукай,
Злетимося, соколе,
Захищати край.

Харків, 1937 р.

Іван Плахтін

ОПОВІДАННЯ

В гущавині посадки обережно крадеться Мирошник. Він безшумно переставляє ноги, щоразу спинається і, затамовуючи подих, прислухається.

Над мовчазним степом, над густою посадкою пливуть чорні важкі хмари. Де-не-де, крізь прогалинки, мерехтять дрібні зорі, часом зза хмар, зловісно блискає криве, сліпуче лезо.

Тихо, як тінь, виходить з посадки Мирошник. Здрігається. Пильно озирнувшись, він прямує до насипу, і знову нерішуче спинається. Його лякає довколишня напружена тиша й шелестіння трави під ногами. Довго прислухається. Потім, поправивши на плечах важку ношу, рішуче йде вперед. По стрімкому насипу береться вгору до колії, сідає на холодну рейку, знову прислухається.

Потім Мирошник витирає картузом спітніле чоло, заспокоює себе: „Дурниці! Страх та й тільки...“

Дістає з кишені годинника.

— Дванадцять нуль одна. Незабаром поchtовий...

По травичці прогулюється лагідний, південний вітерець. Терпко й хмільно пахнуть васильки, чебрець, акації; в хлібах монотонно співають перепели. А в повітрі задуха — от-от зашелестить дощ.

Він сквапно ховає годинника, бере залізну лапу. Змірявши на око височінь і крутизну насипу, вирішує: „біля містка краще“.

Зробивши кілька кроків, Мирошник зупиняється, уважніше прислухається. Далі, поплювавши на шкарубкі долоні, починає гарячково працювати.

Летить час.

Нарешті, коли все закінчене, він змахує рукавом з чола піт, вихоплює годинника.

— Ого! Треба швидше...

Розмахнувшись, жбурляє з насипу в траву непотрібну тепер лапу та інший інструмент, востаннє кидає погляд на розгвинчений кінець рейки, насторожується. Зіщулений, тремтячий, виркає на чорні стіни густої посадки.

Раптом у верховітті дерев, голосно лунає сухий тріск;

зграя гайвороння, пронизливо лементуючи, здіймається вгору. Схопившись за серце, Мирошник присідає на рейку, і марно намагається заспокоїтись.

Але згадка про те, що незабаром тут буде поштовий, опалює серце, і він, уже не розмірковуючи, забувши про все, зривається, спотикаючись біжить з насипу в посадку, й падає в море колосистої пшениці.

* * *

Чиясь рука обережно постукала в шибку. Василь Федорович випростався за столом, поглянув у вікно.

— Відчиняй, Василю. Свої!— почувся знадвору знайомий жіночий голос. То дружина з десятирічною донькою повернулася з кіно.

Василь Федорович осміхнувся. Він заломив сторінку книги, взяв лампу, поставив на коминчику, і відімкнув двері. Цибатенька, білява Тоня першою вскочила до передньої кімнати будки. Весела, з сяючим від захоплення лицем, вона кинулася до батька, і дзвінко защебетала, оповідаючи про цікавий дуже веселий фільм „Веселі ребята“. Батько пестив долонею її ніжне, загострене лице, і в серці його поломеніла радість за щасливе доччине життя. Дружина набрала в кухлик води, налила в стакан і поставила туди букет пахучих квітів. Василь Федорович поцікавився, де це вона дістала такий чудовий букет.

— А чи в клубі мало кавалерів?!— багатозначно сказала Клава, ще й пишною, чорною бровою повела. Василь Федорович зрозумів жарт, але все ж, з робленим докором, покрутив головою.

— Гляди мені, друже... Бо як зустріну деь того кавалера— неодмінно викличу на дуель...

— Уявляю собі цю картину!— пирснула Клава, і обое весело розсміялися. Дружина, між тим, хапливо перевдягнулася, хотіла було настановлювати чай, та Василь Федорович зупинив її.

— Облиш, Клаво. Чай давно готовий.

— Це, зворушливо, Васю! Це...

— Дарма, дарма, потім. Давайте швиденько чаювати, бо мені вже пора на колії навідатися...

Незабаром Василь Федорович вийшов з будки, з засвіченим ліхтарем у руці; на лівому плечі він ніс великий молодок і залізний ключ.

Накрапав дощ. Засліпливо-синюваті стріли блискавиць розтинали далекий, чорний обрій; глухо гуркотіли удари грому. За посадки налітав поривчастий вітер; кружляв, сумовито посвистував у верховітті акацій.

Василь Федорович зійшов на насип, і закрокував серед

у чотної колії своєї дільниці. Присвічуючи ліхтарем, він глибоко придивлявся до голівок костилів, до стикових скріплень, накладок і шайб. Він тихо насвистував якусь мелодію і думав про поштовий, що незабаром промчить по цій колії. Насиль Федорович витягнув годинника. До поїзда лишилося шість годин. Закрокував швидше. До містка ще либонь років триста, і він не буде спокійний, доки не перевірить свою свою дільницю. Мало що може трапитись...

... Біля містка Василь Федорович зненацька зупинився. Він наляканий на місці. Незнаний жак чимсь гострим проткнув його наскрізь і мало не обезтямив. Він бачив розгвинчені рейки, і ніяк не міг зрозуміти, що це не сон. В першу мить він так розгубився, що був зовсім безсилий щось зміркувати. Йому миттєво забракло повітря — ледве не задихнувся... Та наступної миттєвини він уже біг колією назад, на зустріч поштовому, що от-от мав з'явитися зза закруглення. Не почувавши під ногами ґрунту, він розмахував червоним світлом ліхтаря, вигукував щось незрозуміле, задихався... І от, вдалині заблищали погні паровоза. Василь Федорович почув протяжний свисток, і на краю стомлений, не міг бігти, спинився. Виставивши крижано-червоне світло ліхтаря, тремтливими пальцями припав до рейки дві петарди. Якусь мить йому здавалося, що погні паровоза нерухомо блищать все на одному місці. Можливо, він тільки побачив і зупинився? Це було б добре. Та ні ж, ні тільки здається. Він почув усе зростаюче торохкотіння коліс, і знову побіг уперед. Розмахуючи ліхтарем, голосно кричав:

— Ге-е-е-е-е-а-а-а-а-а!..

Поїзд був уже зовсім близько. Страшні очі паровозу заціпили Василя Федоровича. Він стрибнув на брівку, і вже не чув свого надірваного голосу.

З паровозу пролунав свисток зупинки. Повз будника, кру-
шучи іскру, з гарчанням і брязкотінням, миготіли колеса.
Пojзд спинявся.

До Василя Федоровича збігалися пасажери, оточували тісним колом. Машиніст — високий, чорновусий — міцно тиснув йому руку і розчулено говорив:

— Спасибі вам! Ви врятували людей і поїзд! Спасибі, Федір Мисильович!

— Василь Федорович... — тихим голосом поправив той.

— Василь Федорович... — зніяковів машиніст.

А трохи осторонь, хтось гаряче запевняв:

— Орденом нагородять!

Гурт людей рушив до містка. Василь Федорович ішов попереду. Погойдуючи ліхтарем, оповідав людям, як він побачив розгвинчені рейки.

Голосно прицмокнувши, Василь Федорович додав:

— Добре що не затримався в будці. А то б оце...

Він аж здригнувся, уявивши страшну картину аварії...

...З допомогою поїздної бригади поправили колію, і поїзд покотив далі. Василь Федорович стояв на місці й дивився йому вслід... Ринув великий рясний дощ. Блискавки страшно спалахували вгорі; грім гахкав так, немов би стріляло з гармат. Василь Федорович натягнув на голову капюшон і пішов перевіряти „нечотну“ колію...

* * *

В будці колійного сторожа Василя Федоровича збираються гості. Кімнати будки мають святковий і врочистий вигляд. На вікнах білі, помережені завісочки; блищить старано зміщена гасом дерев'яна мебля; на стінах картини й портрети, а на покуті, уквітчана ялиною й квітами, висить нова рама, що в ній під склом красується, вирізаний з газети, портрет Василя Федоровича.

Посеред кімнати стоять два столи, накриті полотняними вишиваними скатертинами, а на столах багато пляшок і тарілок із стравами.

Гості сидять осторонь, розмовляють. Тут будникові товариші з дружинами, і його начальник — майстер ремонтної околотку, і батько — старенький, з коротко підрізаною сивою борідкою чоловічок. Батько його — Федір Іванович — збуджений і веселий. Люб'язно позираючи на сина, оповідає гостям про своє життя, про те, що вже тридцять четвертий рік працює на станції стрілочником і працює, кажуть люди, не погано, чесно. Старший син його на інженера вивчився, донька Ліда — техніком по автоблокуванню на станції. Що правда, Василь трохи відстав. Змалку не мав змоги вчитися, а підріс — ухопився за науку, та вже важче йому вчитися. Робота, хазайство завів. Правда, товариші його старання вчать, успіхи мають, Василеві важче... Ні, ні, він зовсім не хоче паплюжити Василя. Чого ж, Василь молодця в своїй справі, герой, можна сказати. Трохи попрацює, підучиться — гляди й майстром буде. А що про науку тут згадав, так і до слова прийшлося і нехай дарує Василь, що при людях отак розбалакався.

Старий відчуває, що переборщив, і щоб не псувати сивої настрою, змінює тему розмови.

Василь Федорович кремезний і високий, поважно ходить по кімнаті. Йому не терпиться. Раз-у-раз він оглядає та обмикує поли нового зеленкуватого піджака, пригладжує білий вого чуба, і чимсь знепокоєний, безупинно позирає в вікно.

Побачивши на коліях дрезину, він радісно вигукнув:

— Ідуть! Ідуть! Зустрічати!..

Всі миттю опиняються на дворі. До будки підкочує легенький моторна дрезина.

— Ур-ра, начальству! — голосно вигукує Василь Федорич, та ніким не підтриманий, дуже ніяковіє. З дрезини сходять Петро Топорець і Федір Гнатович. Забравши невеличкий пакунок і клунок, вони швидко скочують дрезину на привку, вітаються.

— Ти Вася, чого ж це „уракаєш“? — потискаючи його спітну руку, з дружнім докором запитує Петро.

— А якже, Петя! Ви ж вроді начальство... Ти — парторг, ти голова місцевкому. Якщо я вас поважаю, то що ж тут такого?

— Можна і без цього, друже, — посміхається Петро і, знявши партуза, хусточкою витирає старанно виголену голову.

— Ну, що ж, підемо до господи? — Він узяв Василя під руку й розмовляючи, пішов з ним до двору, на цілу голову вищий за Василя, в білому залізничному костюмі, міцний, широкоплечий, з блискучими й рухливими сірими очима.

Зупинившись в дворі біля коридору, вони пропустили до господи гостей. А як залишилися на самоті, Петро міцно обняв Василя і поцілував у губи.

— Поздоровляю, друже! Щиро вітаю, Вася! Ти справжній герої...

Навіть сплакнув розчулений Василь. А Петро захопився...

— А пригадуєш, Вася, як ми в оцій посадці з рогаток раків били? А пригадуєш...

Вони згадували про своє дитинство, про барвисту й цікаву історію, про довгу й міцну дружбу. Між ними зав'язалась довга, сердечна розмова, і старому Коробу двічі довелося заговорювати їх до кімнати, де їх ждали гості і вільні місця за столом.

* * *

Вузькою стежкою понад насипом іде молода дівчина. Вона така щаслива й весела, що здається, не йде вона, а просто летить над зеленим килимом запашних трав і квітів.

Не раз ходила вона цією стежечкою до брата на будку нічого особливого не помічала. А от сьогодні зовсім не те. Трави, як ніколи, запашні, і квіти чудові і дихається легко, просторо, з насолодою. До чого ж гарно! Яка краса!

А яка вона щаслива!

Ліда ще ніколи не переживала подібного. Їй було важко розібратися в складній гамі почуттів, що, немов чарівні струни, то відзвонюють веселу мелодію, то тупою розпукою забригають десь у глибині серця.

А причиною цього — її двадцята весна, танок з Петром біля клубу і його міцний потиск руки, там на ослінчику під акацією, де просиділа вона з Петром до світанку. Потім ще зустрічалися, і ще, і Ліда покохала Петра палко і пристрасно.

Вона мріяла про майбутню зустріч з ним, і в ці думки, як в перший свій поцілунок, вклала всю душу, всі свої найкращі почуття.

Ліда прискорює крок, думає про Петра. Учора він просив обов'язково прийти на будку. Він там буде, премію привезе. Як це чудово: її коханий передаватиме премію братові! Як зворушливо!..

Ліда глибоко вдихає чисте повітря й, піднявши голову, затягує пісню:

Ой летіла горлиця через сад,
Через сад, гей!
Розпустила пір'ячко на весь сад,
Гей на весь сад...

Співає щаслива дівчина, і сині очі її випромінюють радість. Вона поправляє плетений з голубої заполочі берет, і пасмо чорного волосся спадає на високе, загоріле чоло. Вона здається зараз ще вищою, стрункішою, граційнішою... Легенький вітерець розвіває пасмо волосся на чолі, проривається за комі білої блузи й лагідно лоскоче насажені здоров'ям груди.

— Ой, хто ж тебе пір'ячко ізбере
Ізбере, гей!..

Раптом Ліда спіткнулася. Вона так боляче вдарила ногою, що аж присіла. Біля неї, в траві лежала залізна лапа. Щоб це значило? Чого це валяється лапа тут, біля мосту? — подумала вона, підіймаючи важкий інструмент.

Ліда замислюється. Так, немає сумніву. Це ті, що розгвинтили рейку, покинули тут лапу.

... В будці лунають пісні. Ліда зупиняється в коридорчику, відчувши, як заніло й закалаталося її серце. За стіною сидить Петро. Чи знає він, що вона тут?

Ліда ще трохи стоїть у коридорі, а потім, прочинивши двері, кладе палець на губи, і потай, щоб не бачили гості, викликає брата.

Василь виходить, радо вітається до сестри, дякує, що прийшла.

Ліда раптом згадує про свою знахідку й вивіши брата в двір, показує залізну лапу.

— Моя лапа, — байдуже говорить Василь. — Де ти її взяла?

— Я ж сказала, що знайшла біля містка... — Прикусивши губу, Ліда раптом замислюється й запитує:

— А чого це там валялась твоя лапа? Як вона потрапила туди? Адже ти свій інструмент ховаєш у коридорі?

Гострим поглядом сестра дивиться братові в обличчя. Василь не зважає на її слова, хапає за руку, тягне до будки. Сестра упирається. Стоїть глибоко замислена.

„Так, так, Василю... Тепер то я все розумію“. І як вона

могла повірити його байкам... Адже вона знала брата некетливим, неповоротким. Одного разу в поїзді він забув свої речі, нещодавно ледве не потрапив під колеса кур'єрського... А тут раптом — на тобі! Він нібито робить героїчні вчинки, премії одержує. То на дільниці сусіди Мирошника тріснуту рейку виявить, то ще щось... А на ділі воно бач як... Е, хорош браток, нічого сказати...

Згодом вони входять до кімнати. Гості вітаються до Ліди, вигукують дотепи, компліменти. Вона відповідає кивком голови, всміхається вимушено.

За столом сидить похмура, тупо дивиться в чарку вина. Гляжка образа шматує їй серце.

Підвівся Топорець. Він вітає Василя і передає йому подарунок — хороший, новий патефон. Вслід за ним підхоплюється Федір Гнатович.

— І від місцевкому тобі премія!

Федір Гнатович витягає спід столу клунок. В ньому верещить порося. Гості регочуть. Лунають оплески, вигуки. Грає патефон. Дзенькають чарки. Ліда відчуває, як палає її серце. Хтось дзенькнув чаркою по її чарці. Вона підіймає голову і зустрічається з Петровими очима. Пригубивши чарку, Ліда ставить її на стіл.

Раптом вона підводиться й іде до коридору, і далі на вулицю. Ні, вона зовсім не п'яна, зовсім ні. Ліда закриває обличчя руками й гірко плаче.

* * *

За столом працює Петро Топорець. Перед ним — карта Абісінії, газети, зошити. Він уважно перечитує підкреслені абзаци „Правди“, замислюється; обмірковуючи матеріал, складає тези.

Липнєве сонце полум'ям б'є у широке, розкрите вікно. немилосердно палить Петрові потилицю й спину. Але Петро захоплено працює. Увечері заняття партійної школи, часу небагато, а підготуватися треба так, щоб слухачі були і задоволені і користь мали.

Та, врешті, він не витримує спеки. Натягнувши козирком на потилицю білого картуза, він запалює цигарку й задумливо слідкує за кільчатками сизо-синього диму.

До кімнати безшумно входить Ліда, зупиняється біля порогу. Засмученими очима дивиться вона на Петра.

— Драстуй, Петя! — голосно вітається Ліда і раптом її всю обпалює сором. В чому справа? Чого вона ввірвалася до кімнати? Хіба Петро запрошував її? Це ж справді зовсім безтактно!

Здивований Петро схоплюється зза столу, підходить до неї.

— Драстуй, Лідуня! Спасибі, що зайшла. Спасибі, любя...

Та ти проходи, чого ж двері підпираєш? Вони не впадуть! Посміхаючись, Петро бере її руку. Але що сталося? Чому це Ліда якась не така? Руки в'ялі, очі засмучені, холодні, мовчазна...

— Що трапилося, чого ти мовчиш, Ліда?— збентежено запитує Петро. Пильний і допитливий погляд його сірих очей змушує Ліду трохи відступити.

— Так... ні... ну чого ти так дивишся?.. нічого не трапилося... Я йшла собі, ну й зайшла на хвилину.

— Ні! Ні! Не дури, Ліда! Кажі! Я по очах твоїх бачу, що...

Ліда підходить до столу, знесилена сідає на стілець.

„Мовчати, чи сказати? Мовчати, чи сказати?“ мучать її настирливі питання. Вона долонею закриває очі, але мовчить.

— Петро Степанович! Товаришу Топорець!— раптом лунає за вікном жіночий голос.— До телефону просять. Начальник політвідділу з лінії, до телефону вас...

У вікно просовується голова літньої жінки й негайно ж зникає.

— Ти посидь, Лідуня, поговоримо, — хапається Петро.— Я зараз же повернуся.

Ліда залишилася сама. Їй тяжко. В душі її все зростає некучий докір самій собі, за невміння триматися, за нездатність доладу обмірковувати справу. Вона підходить до вікна і порожніми очима дивиться на запруджені вагонами маневрові колії.

„Що ж робити?“ — мучиться Ліда. Вона думає про мерзенні діла свого брата, вона тремтить від обурення й зненависті. Ні, з цим уже вирішено, вона не мовчатиме. Але інше важливіше питання дуже гнітить її. Звичайно, можна розповісти лише батькові. Уб'є це старого, він мучитиметься бідолашний, та все ж змовчить, не схоче губити рідного сина і чорною плямою ганьби вкриватиме себе й свою родину. Але ж хіба тоді заспокоїться вона? Ні, ні, вона певна, що не зможе не розповісти про це Петрові. Інакше... Вона ось і зараз уже не може дивитися йому ввічі. А коли зовсім замовчить про це? Так, Петро мусить знати. Адже вони з Василем старі друзі, Петро довіряє йому, а він одурює і Петра і всіх... Він робить ворожу справу... Нехай знають про це всі. Нехай ганьблять і її, і батька... Нехай Петро обуриться, піде од неї назавжди...

— Ну, що ж...— глибоко зітхає Ліда. Боляче прикусивши губу, розбитою ногою ходить по кімнаті. Як тяжко їй!

Ліда зупиняється біля столу.

— Так! Тільки так!— говорить вона, і вмостившись на стільці, бере настільний календар.

— Сьогодні четверте!.. А шостого ми з Петром збиралися на човні покататися. Вихідний день... Людей буде багато. Співи, музика...

— Невже кінець?— В голосі її брешуть ридання. Ні, ще два дні. Лише два дні. А після вихідного — кінець...

Ліда перегортає два аркушики календаря, і під чорною смужкою пише:

„Петя! Заявляю тобі офіційно, що брат мій Василь...

Фіолетові літери тремтять на папері, дебелишають, збільшуються. Ліда витирає хусточкою очі й покvapно докінчує:

„... ворог. Не вір йому. Він сам розгвинтив рейку, а потім зупинив поїзд, щоб одержати нагороду. Л.“.

Ліда перегортає два аркушики назад, зривається з місця й виходить на вулицю.

— Ну, що ж, так треба! — заспокоює вона себе і прямує через колії до станції.

* * *

Сонце покотилося за трубу електростанції; через колії простяглися довгі тіні.

Федір Іванович старанно мастить вичищений стрілочний перевод. До зміни лишається півгодини, але не квапиться старий. Уже чисті й змащені всі стрілки: заправлені лампи, готовий ручний ліхтар. Старий завжди так робить. Прийде товариш заступати на нічне чергування, і не доведеться йому чистити цього в темряві.

Старий збирає інструмент, прямує до будки. А там, на лавчечку, сидить Ліда.

— А, провідати надумала? — усміхається зворушений Федір Іванович, і сідає поруч. — Де була? Та чого невесела?

Ліда трохи вагається, а потім на диво спокійним голосом розповідає батькові про все, все...

Старий в глибокому й німому розпачі хапається за голову. Значині слова приголомшили його і він сидить заціпенілий і не встигає вимовити навіть слово. Тільки дрібно тремтять його пальці й туманяться очі. Ні слова не промовив старий.

Прийшов товариш змінити. Йому, здивованому, старий нічого не буркнув у відповідь, і недбало попрощавшись, пішов через колії.

Він забув про Ліду, не помічає застережливих паровозних свистків. Іде, поспішає, і сам, певне, не знає куди.

Порівнявшись з семафором, він зупиняється.

— Не піду до нього! Не діжде мерзотник...

Старий круто обертається. Спотикаючись, поспішає через колії, до крайнього будинку.

Він підходить до дверей, намагає ручку і не вагаючись, входить до кімнати. Петро Топорець вражено дивиться на нього. Сьогодні приходила чомусь засмучена Ліда й пішла, нічого не сказавши, а тепер ось батько її... Мабуть, справді щось трапилося...

Старий глибоко й важко зітхає. Гарячі сльози блищать йому в очах.

— Зрозумій, Петро... Зрозумійте мене, товариш Топорець. Ви друг моему Василю й парторг...

— Та ви не хвилюйтеся, Федір Іванович! — заспокоює старшого сам схвилюваний Петро. — Ну, чого ж ви справді? Ми люди свої, порозуміємося.

— Я прийшов тобі... вам сказати. Горе в мене велике. Ліда моя сказала тільки що... Василь, син мій Василь-злочинець. Він сам розгвинтив рейку. Сам! Щоб нагороду мати. А ми раділи, героєм величали... Ех!

Старий блідий і страшний. Він тремтить, немов у прохолодні, але сльози вже висохли, й очі його палають величезним обуренням.

— Василь?! Сам! Щоб нагородили?! — якимось схриплом, задираючись, вигукує Петро. В його пальцях сухо тріскає переламаний олівець.

Старий рвучко подавшись вперед, грізно вигукує:

— Легкого хліба захотілося барбосяці! Так знайте ж ви. Немає в мене сина Василя! Я зрікаюся такого сина!

Старий підіймає жилуватого кулака, грозиться на стіну.

— У, собача душа! Всі знатимуть про це, всі! Я підірву редакцію, я розповідатиму про це кожному зустрічному.

Старий зривається з місця, хрюпає дверима. Петро стоїть посеред кімнати, приголомшений такою звісткою. На його зблідніле обличчя впала тінь розчарування, обурення й гніву.

— Отакі бувають друзі. Довіряв йому, всім серцем рад думав, що Василь працює щиро. Преміювали його злочинцем. Як соромно тепер! Як я людям в вічі дивитимусь?.. Ух, проклятий!

Петро запалює цигарку, часто й глибоко затягується їдким димом.

— А вона, Ліда, мовчала... Побоялася признатися мені. Батькові розказала. Думала, що старий мовчатиме. Хіба ж вона любила мене? Хіба ж ти хоч щирою була?

Петро відчиняє шухлядку, і трохи порившись, дістає Лідину фотокартку.

„Щиро. На догуг пам'ять милому Петі“, — читає він і крихто посміхнувшись, хитає головою. — „Милому“? „Щиро“? Яка безсоромна брехня! Яка образа!.. А я вірив усім вам, вірив усім оцим зрадливим очам...

Петро кидає фотокартку на стіл, замислюється. Потім знову копається в шухлядці і, витягнувши сірого конверта, надписує Лідину адресу. Він вкладає в конверт фотокартку, рве з календаря верхній аркушик, задоволено посміхається. Зараз він напише їй, що повертає їй картку, як помилково надіслану йому. Петро починає писати, але тут же перекреслює

рве папірець. Надто вже м'яко почав писати, а треба до-
кульніше. Щоб пам'ятала і вже нікого не дурила.

Петро зриває ще один аркушик і бачить перед собою до-
полю знайомі рядки. Сильно вражений, він схоплюється з
місця. Йому стає легко, приємно. В грудях його підіймається
тепло, і солодка млюсть бентежить серце... Його губи мимомо-
жно шепочуть: „значить не дурила мене, люба... Оце че-
стість!.. Оце друг!.. То нічого, що в неї брат — злочинець.
Те, що вона викрила його — то найбільша честь...”

Петро довго й залюбки дивиться на обличчя коханої дів-
чини, глибоко зітхає...

* * *

Петро Топорець з'явився додому близько дванадцяти.
Швидко помивши руки, він включив штемпель електрочай-
ника, а сам тим часом запалив цигарку і, крокуючи по кім-
наті, слухав трансляцію останніх радіо-вістей. Коли пере-
слання скінчилося, і на Кремлівській вежі озвалися пере-
давачі, а вслід за тим врочисто залунали акорди „Ітерна-
ціоналу“ — хтось нерішуче забрызжав дверною клямкою в ко-
ридорі.

Петро звик до несподіваних і пізніх відвідувачів.— Можна! —
звичаєм гукнув він. Увійшов Василь Короб. З несподіванки
Петро відступив назад, незрозуміло потиснув плечима.

— Ти... тобі чого треба?..

Василь Федорович ніяково всміхнувся, і, наближаючись до
Петра, зняв картуза.

— Здоров, Петя... — Він сів на стільці, зняв покришку з
чайника, що саме закипів, покрутив її в руках.

„В чому справа? — подумав Петро. — Чого треба цьому
людинцеві?..“ — Він наблизився до Василя Федоровича сповне-
ним рішучості.

— Ви що хотіли сказати?

— Ти, Петя, не дивись на мене так суворо, — з образою в
голосі вимовив Василь Федорович. — Ти помиляєшся, я не во-
рог. Всміхаєшся? Ти всміхаєшся, не віриш мені?.. Не віриш,
Петя? Прошу тебе, подзвони до оперпосту... Ворога спій-
мано... То був Мирошник... Сусіда мій... Другом прикидався,
я куми запрошував, своєю людиною був... А на ділі шкідни-
ком був... Ніж у спину стромляв. Хіба ж міг хто подумати,
що він — колишній куркуляка, що втік од суду...

Петро широко розкрив очі, і якось лякливо й незрозуміло
дивився на схвильовану людину. Але він подзвонив.

— Оперпост? Це говорить Топорець. Прошу вас, скажіть,
чи це можна... До мене зайшов будник Короб. Так, так,
той самий, що... Каже, що не він, а Мирошник... Що? Правда?
Так. Розумію. Дякую!

Петро поклав трубку, провів долонею по чолі. Він випростався на весь зріст, і обличчя його сяяло від щастя. Підбігши до Василя Федоровича й задихаючись від хвилювання, він вигукнув:

— Вася! Друже мій! Який я щасливий, що помилився! Вони міцно обнялися й поцілувалися. Василь Федорович уткнувся обличчям йому в плече, рукою стис гарячу руку і не стримавшись, заплакав.

Арон Копштейн

ЛЕГЕНДА

На Сучані розказують дивну шахтарську легенду,
Наче десь у тайзі, на прорубаній чистій поляні,
Є грузинське село, де живуть землероби й мисливці,
І задумані кедри шумлять понад ними гілками.

Там немає чинар, не ростуть у тайзі мандарини —
Лиш поважні дерева, мов щогли живі корабельні,
І від синього Чорного моря далеко, далеко,
І далеко від гір, що у Грузії звуться Гомбори.

Там грузини живуть. Там увечері квітне зурною
Сад музики, що сповнений східних високих мелодій,
І у тому саду, де дзвенить сміхотлива чонгурі,
Походжають діди, юнаки привітаються з ними.

І не гаснуть пісні, що привезені з річки Іори —
На Далекому Сході річки та озера не гірші,
І однакові зорі, і вийде однакове сонце
Для грузинських долин і просторів Далекого Сходу.

А тоді починається ранок і йдуть на роботу грузини.
Є для кожного місце в таємній рухливій роботі,
У далеку тайгу забираються смілі мисливці,
На розчищені землі виводять биків землероби.

Йде мисливець уважний, до свіжих слідів припадає,
По гілках і траві розбирає звірині дороги,
І бере у облогу важкого ікластого вепра,
Що описаний добре у древніх рядках Руставелі.

Аж до ночі веде хитрий звір за собою людину,
І тоді вибігає і шкірить поточені ікла.
А мисливець кладе обережно новеньку гвинтівку,
І виходить на звіря з гартованим вірним кинджалом.

Вириває у вепря тремтливє сполоханє серце,
Наступає на нього ногою відважний мисливець
І захоплений клич перемоги повторює тричі,
А тайга розбиває цей клич о високі дерева.

Землероб у тайзі поганяє биків круглошиїх,
Круглошиї бики по ріллі перевальцем ступають,
І важких тракторів кахетинські бики не бояться,
А привітно на них поглядають густими очима.

А за тим землеробом схвильований підліток ходить,
Що ріллю з лемішів обережно рукою зчищає.
Він уперше цієї весни у бригаді виходить на поле,
До науки звикає — зерно золоте добувати.

Батько з сином сідають на жирну незморену землю,
І старий нарізає шматочки пухнастого хліба,
І вина запашного дає, як рівні, юнакові,
В знак того, що віднині хлопчисько — дорослий колгоспник.

А бики пережовують жуйку і дивляться далі, на поле,
Де стоять трактори і ковтають прозору воду.
Закортіло бикам до сусідів неквапно озватись,
Та не знають вони металевої мови машини.

Є грузинське село, де живуть землероби й мисливці.
Там читають із книги про витязя в барсовій шкірі.
Там грузини живуть, що відважніші витязів древніх —
В них спецовки масні, в них танкістські шоломи у скринях.

У суворій тайзі, що далеко від Чорного моря...
На Сучані розказують дивну шахтарську легенду.
Та яка це легенда?! Це просто село Монахійка.
Там грузини живуть, і вірмени, і тюрки, і руські.

На Далекому Сході живуть легендарні грузини,
Росіяни казкові, оспівані в пісні євреї.
І вмістились вони у ясному сталевому серці
Чоловіка в Москві із містечка по імені Горі.

Юрій Хазанович

ОДСТАВНИЙ ІНТЕЛІГЕНТ

НОВЕЛА

Вранці у нього прокидалися сподівання.

Він уявляв собі: спілка нарешті дала йому роботу. Він може купити квартиру й знову жити по-людському.

Він дивився на свій побляклий, обшарпаний костюм, на ревіки якогось непевного кольору, і думав, що людям такій одежі не посміхається ні доля, ні адміністрація. Він спішав.

Але Спілка Німецьких Інженерів позбавила його турбот про алет,— вона дала йому лише талони на здешевлені обіди. кишені у нього було шість пфенігів, а на серці—тягар неіснених мрій.

Повз нього пройшов хлопчисько з пухнастою булочкою руці й Рехтер раптом відчув голод. Він згадав про свої пеніги. Та коли б він вирішив пообідати,— не зосталось би ночівлю. До того ж, у ночліжці він уже винен був за танні чотири доби, і його перебування там залежало вично від настрою старого лихого господаря.

Ганс Рехтер пригадав ранкову зустріч з господарем. Вони престрілись коло виходу і старий простяг йому м'ясисту рудну руку.

— Добридень, герр Рехтер!— сказав він голосно.— Як спали ніч, герр Рехтер?

— Нічого, дякую. Тільки клопи заважають трохи, герр ц. Занадто люті вони, ніяк не звикнуть до мене...— тихо цповів Ганс Рехтер, боючись, щоб господар не образився своїх клопів і не запропонував йому залишити ночліжку.

— Клопи, кажете?— повторив господар і торкнув рукою веньке хитре підборіддя.— А я думав інше... Я думав, вам важає спати борг за чотори доби...— він посміхнувся якось со й кисло, і вже серйозно додав:— Сподіваюсь, ви не пристите непорозумінь, герр Рехтер...

Як дивно схожі між собою всі господарі!

Два роки тому, коли Ганс Рехтер ще жив у розкішній партирі на Ріттерштрассе, до нього точнісінько так звер-

тався господар будинку. Це було тоді, коли Дінцбург звільнив з двох цукроварень сто двадцять робітників і чотирьох інженерів.

Вже через тиждень після цього Рехтер позбувся своєї невеликої, але чудової технічної бібліотечки. Потім величезні обідрані парубки винесли піаніно. Він пам'ятав, як вони несли піаніно сходами, обережно й тихо, наче труну. Спочатку господар виключив у його квартирі газ, потім світло. А коли в комісійній крамниці Штемпке Ганс Рехтер відніс останній стілець, господар вигнав його з квартири,— мешканець винуватим був за півроку. Тепер про таке довір'я не доводилось навіть мріяти. Довір'я до нього обмежувалось тепер днями і вираховувалось мізерними пфенігами.

Ганс Рехтер ішов непевною, хитливою дорогою.

На Тріфтштрассе, перед входом у Метро, Рехтер поринув у роздуми з людиною в старій, дуже полатаній солдатській одежі. Рехтер озирнувся й побачив спокійне, безоке обличчя.

Сліпого вела висока гостровуха вівчарка. Вона поволі йшла попереду подзвонюючи ланцюжком й іноді оглядаючи на господаря.

Низько на грудях сліпого, на чорному мотузку висіла металева коробочка спід консервів.

Рехтер ішов поруч сліпого. Трохи схиливши голову, сліпий прислухався до чужих кроків. Собака на мить спинився, оглянувшись на Рехтера й пішов далі. Монета дзенькнула в металеву скриньку. Сліпий вдячно хитнув головою.

— Де твої очі?—спитав Рехтер.

— Лишилися в окопі,—спокійно відповів солдат.

Деякий час вони йшли мовчки, потім сліпий повернувся до Рехтера головою.

— Хто ви?

— Я хемік.

Сліпий усміхнувся самими тільки губами.

— Вигадуєте нові газу?—Він кахикнув і сплюнув попереду себе.

— Ні, друже, я хемік-цукровик. Розумієш?—швидко збентежено вимовив Рехтер, вражений таким напрямком думок у сліпого.

— Цукор... Хороша штука цукор...—мрійливо й тихо промовив солдат. Він обливав сухі сірі губи й замовкнув.

Довго Рехтер не наважувався порушити мовчання. Нарешті він спитав каліку про війну, про пенсію, про життя.

Лиха посмішка перекосила обличчя сліпого, його повіки здригнулися.

— Батьківщина!—сказав він гірко, і безпорадно зітхнувши. Проклята батьківщина... Пам'ятаєте, у Гейне... Колись читав...

— Ви націонал-соціаліст?—спитав раптом сліпий.

— Я тільки хемік,— відповів Рехтер неголосно й непевно.
— Та мені, власне, байдуже,— хто ви... Я кажу — проклята батьківщина. А як інакше її назвати?!. Вона відібрала в мене очі, а дає 15 марок на місяць. У мене ще стара матір...

Ганс Рехтер дивився на солдата й думав про його очі. Які в нього були очі? В ці очі, напевне, закохувались дівчата... Потім він уявив собі його сиву мати десь у сліпому підвалі Моабіту, в підвалі без вікон і навіть без вентилятора.

Цілий день Рехтер був під впливом зустрічі. Він чомусь порівнював своє власне становище з становищем сліпого солдата й знайшов між ними багато спільного. Але він ніколи не думав так, як думав сліпий. В його словах, безперечно, була велика правда.

— Батьківщина!— сказав уголос Рехтер і почув, що промовив це слово так само їдко й гостро, як його вимовляв сліпий.

В ту ж мить він сполохано підвівся й озирнувся. Але в кімнаті нікого не було. Густішали сутінки, та світити електрику дозволялось лише о сьомій.

Ганс Рехтер лежав на сірій, віртуозно полатаній ковдрі, наскрізь просякнутий настирливими пахощами дезінфекційного розчину.

Угорі сумно завивав вентилятор, а з протилежної половини коридору, звідти, де мешкали повії, чути було уривки пісень, регіт й імпровізовані дивовижні лайки.

У нього була єдина мрія. Він думав про спокій, про те, як чудесно було б заснути, хоч на кілька хвилин... Він випростався в ліжку й заплющив очі. Серед тиші коридору вибухнув раптом хрипкий крик господаря.

— Геть звідси!.. Геть, паршивко. Я тобі!..

Господар виганяв когось і розгнівано гупав своєю величезною палицею.

Гриміли двері, верещало кілька жіночих голосів і стогнав довгий порожній коридор.

Потім знову розлилась і застигла тиша. Якась повія, проходячи коридором, наспівувала низьким сиплим голосом.

Ганс Рехтер чомусь повторив про себе пісню й гидливо сплюнув. Він уже дрімав, коли почув кроки й знайомі голоси.

Це були постійні мешканці напівтемної задушливої кімнати з єдиним вентилятором і покарбованою цементовою підлогою.

Тут жив старий скрипаль, що грав колись першу скрипку в оперовому театрі; недавній літературознавець — тепер творець віршованих реклам та естрадних номерів для околиць клубів, колишній викладач математики у Вищій технічній школі, прихильник Ейнштейна,—тепер жебрак; нещодавно звільнений з роботи телеграфіст — молодий і бадьорий хлопець.

— Ач, розіспався як!— кричав хлопець, пораючись коло столу.— Уставай! Сьогодні бал улаштовуємо!

Ганс сів у ліжку, звівши ноги. Старий скрипаль хотів повісити скрипку, але довго не міг влучити петелькою по цях і мурмотів прокльони.

А телеграфіст, розкладаючи на столі пакуночки, довго говорив про сьогоднішню вдалу торгівлю, про те, як йому пощастило швидко розпродати двісті збірок, потім розповідав про крадіжку в універсальній крамниці Тіца.

Як і завжди, він говорив неймовірно швидко, захлинаючись і ковтаючи слова. Цього життєрадісного юнака всі називали „Голубом“, може тому, що на зразок передісторичного голуба який належав хитрому Ною, він приносив до нічліжки найсвіжіші відомості. Ці відомості охоплювали все берлінське життя від стану погоди на найближчу добу, до сьогоднішнього скандалу в Міністерстві Освіти та вуличних пригод.

Як для кожного з них, то це був справжній бал.

Пляшка найдешевшого коньяку, гора солоних огірків, трохи шматки жареної качки, коробок консервів, трохи паштету, дуже сумнівної свіжості й вузьенька пляшка помаранцевої Ганс їв рум'яно зажарену качку; у нього тремтіли руки й янтарна краплина соуса впала на його піджак. Він їв мовчки і глухо ковтав коньяк. Від коньяку очі в нього зробились маленькими й вохкими. Ганс довго шукав по кишенях хустку, щоб витерти сльози, але хустки не було і він витер очі галстуком.

Старий музикант дістав із стінки скрипку й почав налаштовувати її, низько схиливши білу голову. Підійшов до вікна, сперся на кам'яне підвіконня й змахнув смичком.

Удень він грав на розі Фрідріх та Лейпцігерштрассе. Він грав попури з легкодумних оперет, легенькі італійські пісні й старі незграбні німецькі танки. У нічліжці він брав скрипку лише, коли бюджет дозволяв йому келишок коньяку. Тоді він сумував з Шопеном і лютував з Бетховеном...

Але в нього тремтіли руки й іноді звуки губили гостроту й переконливість. Він знав про це й плакав над Шопенівським „Сумом“ і своєю безталанною незделеною старістю.

— Не так, зовсім не так повинен звучати Шопен...— тихо мовив він, хитаючи головою.

Телеграфіст посміхнувся співчутливо.— Що там Шопен, дідусю! Життя зовсім не так звучить, як йому треба звучати...

Старий поклав на вікно скрипку і витер очі. Він сів у ліжку й почав розповідати про щасливі студентські роки у Вищій музичній школі, про золоту медаль, про самодіяльні концерти і про перше своє кохання...

Студентські роки! Хіба тільки в його житті були вони найсвітлішими роками?! Ганс Рехтер слухав з дитячим захопленням і поволи до пам'яті йому приходили його власні студентські роки...

Він жив у Моабіті, на Турмштрассе, проти лікарні.

Він спостерігав світ з маленького віконця під самим дахом п'ятиповерхового будинку і світ здавався йому загадково-чарівним і принадним. Він вчився в Університеті Фрідріха Вільгельма й перед сном читав Гейне.

Вранці, перед невірним, намішкуватим дзеркальцем, Ганс мив голову зворушливі прищипи, якими розквітав його двадцятилітній лоб. Потім він біг на вокзал Белльєву, встигав ще посміятись з випадковим знайомим над шумливим кухлем мюнхенського й їхав залізницею до Фрідріхштрассе вчитись. У неділю він ішов з друзями на Тіргартен. Біля озера вони сумували за невипробованим коханням і філософували голосно коло безмовного бронзового Гете.

Коли переходили на третій курс, Ганс закохався. У дівчини було якесь надто прозаїчне ім'я, і Ганс назвав її Маргаритою. Другого вечора в сентиментальному Розенгартені він поцілував її й у відповідь одержав ляпаса. А в кінці курсу не склав іспита з органіки й професор Гофлер вигнав його з аудиторії. Потім випускна вечірка в дешевому ресторані „Дер Штерн“.

П'яні від щастя більше, ніж од вина, вони зазирали у майбутнє й воно радісно підморгувало кожному з них. Невгамовний гуляка Генріх Келло танцював тоді на маленькому мармуровому столику, оступився й упав у блюдо з рибою. Сміючись до сліз, всі тікали від нього...

Нещодавно Ганс зустрів Генріха. На Лейпцігерштрассе, коло поштамту, він продавав невеличких гіпсових Венер та Афродіт. Він стояв з простертою рукою, на його жовтій долоні, трохи зігнувшись, стояла безрука дівка; їй нічим було втримати легке, прозоре покривало, що безсоромно зсувалося з її тіла.

Від тієї вечірки минуло багато років. Останні двадцять минули на цукроварні Дінцбурга. Рехтер лишив там решту сил. Тепер він вже сивий, сухий і виснажений.

Коли якомусь підприємцеві знадобиться інженер, він вибере його з доброї сотні молодих, що кинуться на його перший поклик. Може підприємець і вшанує Рехтера своєю увагою, може він навіть зацікавиться будовою його черепа й формою носа. І хоч який у Ганса Рехтера незаперечно-арійський ніс, хоч який у нього суворо-арійський череп,—підприємець не візьме його.

Адже це не вигідно—Ганс Рехтер вже старий і йому треба багато платити, принаймні з пошани до його сивини.

Тепер він справжній „одставний інтелігент“. Так назвав його, жартуючи, молодий волоцюга—телеграфіст. Прозивка ця швидко розійшлась усюди, де тільки знали Ганса Рехтера. А вчора його спинила у коридорі повія. Вона смикнула Рехтера за рукав, посміхнулася недбало й сказала голосно, не

виймаючи з рота цигарку:— Дайте вогнику, „одставний інтелігент“!..

Ганс Рехтер підхоплюється з ліжка і стає посеред кімнати, хитаючись, сп'янілий з червоними вохкими очима.

— Надвиробництво... Розумієте?— майже кричить він. Америка кидала в океан пшеницю. Германія викидає на вулицю інженерів... Дінцбург викинув мене без найменшого жалю, як недокурочок...

Він ходив по кімнаті, смикаючи сіру щетину на давно не голених щоках і прикладаючи до висків тоненькі пальці.

— Батьківщина,— сказав він, пригадавши сліпого і сплюнував.— Проклята батьківщина!..

Старий музикант глянув на нього перелякано, потім низько схилив голову й почав розглядати свої білі руки. Телеграфіст зосереджено дивився на Рехтера; цигарка погасла в його руці.

Рехтер підійшов до них, похитнувся й, майже падаючи, ухопився руками за спинку ліжка.

— Я знаю хемію життя!— сказав він голосно й підвів над головою руку.

— Це розпад системи. Розумієте? Тут може допомогти органічна хемія. Це звичайне гниття!— Він захлинувся, упав на ліжко й, приклавши до рота зігнуту долоню, глухо закашлявся, здригуючись усім тілом, і телеграфіст приніс йому склянку води.

Серед ночі він раптом схопився і, не включаючи світло, помацки добрався до ліжка „Голуба“.

— Що робити? Коло опери поліцаї ганяли перекупників... Я трохи не потрапив до участку...— прошепотів Ганс Рехтер, схилившись над ліжком.

— Що ти порадиш, „Голубе“?

Телеграфіст закректав і закутався в ковдру.— Вранці поговоримо,— буркнув він.

— Ти жартуєш,— майже злякано промовив Ганс, намацавши руку телеграфіста.— Вранці Міц вижене...

Тоді „Голуб“ відкинув ковдру й сів.— Газети хочеш?— спитав він голосно й промурмотів довгу лайку.

— Які газети?— розгублено перепитав Ганс.

— Торгувати газетами...

Ганс мовчки потис йому руку.

На лівій зігнутій руці Ганс Рехтер ніс газети. Він ішов краєм тротуара, низько насунувши шляпу, щоб його ніхто не впізнав.

Але іноді його починало пекти неймовірно дике бажання

Йому хотілось ляснути газетами об тротуар, жбурнути додолу запорошену шляпу, віддати вітрові безнадійну сивину й крикнути що було сили:

— Спиніться, панове! Як ви можете так спокійно йти?! Ви чули про інженера Рехтера? Він працював тридцять два роки, а тепер торгує газетами. У нього відібрали ім'я й хліб ці прокляті Дінцбурги... Слухайте, панове!..— Але Ганс Рехтер не кидав газет. Він тільки нижче насував шляпу й ішов мовчки. Газети сумно шелестіли на його руці. Ганс Рехтер не кричав прохожим про бездомного, знедоленого інженера. Він навіть забував, що йому треба вигукувати назву газети... У Рехтера був слабкий, невірний голос і у нього не купували газет. Але тут на допомогу знову прийшов телеграфіст. „Голуб“ дізнався, що директор центральної скотобойні, Оскар Бранд, купив у Ваннзее маєток і шукає двірника.

— Для твоїх років це щаслива кар'єра, „одставний інтелігенте“...— жваво сказав „Голуб“ і трусонув Ганса за плече.

Оскар Бранд надавав великої ваги вибору двірника, особливо після того, як дізнався, що в обох крадіжках, які сталися в його маєтку, двірники брали неабияку участь. Двірник — це командир двору, в першу чергу він мусить бути відданим і чесним...

По двадцятихвилинній розмові директор вирішив, що ця людина цілком відповідає його вимогам. Бранд повів його на подвір'я, показав усі комори, гараж і невеликий, але досить занедбаний сад. Директор лаяв попередніх двірників і радився з Рехтером про те, як розбити доріжки, де насипати клумби, в який колір пофарбувати будинок. Він показав майбутньому двірникові його приміщення. Це була маленька будова посеред двору, дуже схожа на каплицю. Розглядаючи її, Ганс Рехтер подумав про теплінь і спокій, які обіцяла ця кімнатка, і йому зробилось легко й радісно.

Повернувшись з подвір'я, вони умовились про ціну і Бранд почаствував його дорогою сигарою.

— Ви мені подобається, — мовив директор, сидячи глибоко в креслі й задоволено почісуючи голене багатоповерхове підборіддя. — Я дуже радий. Сподіваюсь, вам буде не погано... Значить, завтра ви вже у мене... Між іншим, паспорт з вами?

— Мені однаково, — відповів Ганс, розвівши руками. — Я міг би й сьогодні... Будь ласка, ось мій паспорт.

Бранд ліниво простяг руку по книжечку, розкрив її... й підскочив з крісла. — Ви — інженер?.. І ви хочете найнятись за двірника?

— Так, — безстрашно сказав Ганс. — Я два роки безробітний. Я випробував усякі можливі заробітки.

Він глянув на директора; на гладкому обличчі директора, що крім дерев'яного спокою, здавалось, нічого не спроможне було виразити, всеж таки з'явився подив і деяка розгубленість.

— Я думаю, ви були б задоволені,— тихо додав Ганс Рехтер.
— Неможливо!— хитаючи головою, промовив директор.— Ви уявіть своє становище серед прислуги. І мені перед знайомими незручно мати двірника—інженера...

— Але ж знайомим не обов'язково знати...

— Що ви, що ви! Дізнаються... Адже паспорт треба реєструвати в участку...

— Ні, це неможливо! Як жаль, що ви зразу не сказали...

Ганс Рехтер нічого більше не міг сказати. Ще з хвилину він постояв посеред кімнати і пішов до дверей. Директор відвернувся до вікна; Ганс чув, як він сказав роздратовано:— Чорт зна що! Нарешті знайшовсь хороший двірник і на тобі—інженер...

Потім він гукнув дівчину й гидливо, зморщивши ніс, наказав розчинити вікна.

Ганс Рехтер вийшов на вулицю й згадав, що останню марку віддав за квиток до Ваннзее. Він старанно обшукав усі кишені й упевнився, що чудес не буває. Він ішов і дивився поперед себе, туди, де в пишну зелень Грюневальда рівним сірим потоком вливалось шосе.

... Знову закурений Ліхтенберг. Сірі потріскані стіни, дезинфекційний розчин, сумний вентилятор і клопи, настирливі й безжалісні, як господар нічліжки...

Опікунство „Голуба“. Що тепер порадить цей волоцюга?

Але нащо поради?.. Так, йому не потрібні тепер поради!

Він візьме газети, але не мовчатиме вже більше. Він кричатиме навіть те, чого немає в газетах, про що не пишуть в них, бо бояться писати... Він скаже так, що його почують усі... Він скаже правду про свою батьківщину, в якій інженер Рехтер торгує газетами, а оперовий скрипаль грає на Фрідріхштрассе... Він скаже про країну, в якій ці люди стали покидьками. Ні, вони не покидьки... Вони—роз'ятрені, невігояні рани всієї системи, що розпадається на очах цілого світу... Він обов'язково це скаже...

Берлін був за якихось двадцять страшних кілометрів. На шосе безперервно ревли авто. Надходив вечір, ваннзеївська аристократія поспішала до міста.

Шофери ляялись, обминаючи чудернацьку людину, що йшла посеред шосе й розмахувала руками...

Марія Пригара

ПАКУНОК З ПІСКОМ¹

В сірім небі хмари снігові,
Біля брами — хмури вартові.
У дворі, на плитах кам'яних,
Ні сніжинок, ні слідів од ніг.
Ні таблиць, ні написів кругом,
Тільки прапор з чорним павуком.
Тьмяні вікна з просвітом мутним,
Там колеса крутяться за ним,
Гнуться сірі постаті людей,
Вартові стоять біля дверей,
Чорні бомби робить кожен з них,
Сотні бомб великих і важких,
Роблять їх і день, і ніч, і рік:
Мовчки гнеться хмурий робітник.
В нього зрите зморшками чоло,
Не ім'я у нього, а число.
Він стоїть — людина номер сім —
Над верстатом схилений своїм.
День і ніч у чаднім тумані
Начинає бомби розривні.
От він бачить — знявся бомбовіз,
Бомби ці, гойдаючись, поніс,
І пілот, мов яструб, вибира
Той майдан, де грає дівчора.
Знов на мить хитнувся бомбовіз,
Бомба важко падає униз.
Долетіла ... Впала. Чути крик ...
Затуляє очі робітник ...

.....

Над верстатом схилений своїм,
Начинає бомби номер сім ...
Повернувся ... Дивиться кругом
І поклав ... пакунок із піском.

¹ Із збірки балад для дітей.

Дем'ян Семенов

ІСПИТ

ОПОВІДАННЯ

I

Вночі Еллен прокинулася і вже не могла більше заснути з глибини серця підіймалася тривога.

„Чого ж він затримався?“

Вона підійшла до вікна, розчухнула його, прислухалась. За вікном була глупа безмовна ніч, тільки свіжий передранковий вітрець ворухив верхів'я дерев. Слабий, ледве помітний шелест листя нагадав щось далеке, пережите в дитинстві, це ще більше посилювало тривогу.

„Ні, він не міг залишитися в місті. При всяких умовах він повинен був повернутися не пізніш, як опівночі. Що ж могло з ним трапитися?“

Догадка облекла серце: воно здригнуло й раптом забилосся лунко й часто. Зціпивши зуби, Еллен відчинила двері й вийшла. Небо сіріло. Світанок притьмом ішов, пробиваючись крізь сутінок. За лісом блідли й гаснули останні зірки.

Повернувши праворуч, вона пішла по траві, вогкій од роси і власних соків. Трава м'яко хрупотіла під ногами. Пахло нічною фіалкою і листом. Пахощі пили з усіх боків, змішуючись з ароматом молоді липової кори, мохів, кленового соку. Вона їх не відчувала: серце, як і раніш, набухало тривоگو.

Дійшовши до березового гаю, Еллен спинилася: тут демає бути Тіммер. Вона подивилась праворуч, ліворуч, уперед, старого не було видно. Була все така ж тиша. Вона племзвідусіль. Вона затопила весь ліс і протяжним, монотонним дзвоном заліпила їй уші.

— Тіммер! — покликала вона.

„Ім - мер!“ — відгукнулося в лісі, віддаляючись.

Луна злякала великого сірого птаха: він квапливо пролетів над головою, шумно лопотючи крилами. Еллен постояла ще хвилинку, прислухаючись.

Ліс прокидався, сповнюючись тугим, хвилюючим гомоном.

— Тіммер! — знову покликала вона і зразу почула кроки, — до неї йшов чоловік.

— Густав! — схвильовано крикнула вона, напружено шукаючи його очима.

— Що трапилося? — тривожно відгукнувся чоловік за деревами: він покvapливо йшов до неї назустріч. — Що трапилося? — повторив він, взявши її за руки.

То був широкоплечий, кремезний старик з темнорусаявою, коротко остриженою бородою; вінчестер висів у нього на ремені, дулом вниз. Старик увесь був вкритий росаю, але руки його були сухі й теплі і знайомо пахнули порохом і потюном.

— Слухай, Густав. — Вона передихнула. — Людвіг не повернувся...

— Не повернувся? — перепитав Тіммер, випустивши її руки.

— Я ждала, ждала...

Тіммер мовчки подивився їй в обличчя: воно було бліде й непорушене.

Праворуч, в яру, зарослому чагарником, дзвінко дзявкнула лисиця. Еллен здригнулася й подивилась на Густава. Старий повернув голову і прислухався. Десь далеко прокричала сова і змовкла. Густав посміхнувся. Він витягнув губи трубочкою і засвистів: солов'їна трель покотилася по лісу. Через хвилину крик сови почувся ближче, і вже зовсім недалеко дзявкнула ще раз лисиця.

Вони вийшли на поляну, обійшли колодязь, до країв повний чистої прозорої води, і звернули до яру. Звідти скоро почувся шелест — через чагарник пробирався чоловік, чи звір. Густав мовчки зняв з плеча вінчестер і тихо гукнув:

— Лисиця?

Розсуваючи руками густі зарості, з ліщини видирався високий, худий чоловік, з темножовтим землястим обличчям.

— Лисиця, та не та, — засміявся він, струшуючи з одержи росу.

— Людвіг не повернувся, — сказав Тіммер, нахмурившись.

— Загуляв хлопчина?

— Я кажу серйозно.

„Лисиця“ нахмурився, очі його потемніли.

— Повернеться, — сказав він, помовчавши, — я гадаю, нічого страшного з ним не трапилося, він просто затримався в місті.

Вони вийшли з лісу. За лісом було світліше. Далеко за горбом вже випливала багрово спінена зоря... Вони піднялися на високий горб і сіли. Місто лежало внизу, за тринадцять кілометрів од лісу. Звідси добре видно було башти міської ратуші і тюрму, обведену високим гранітним муром. Ліворуч від міста похмуро стирчали чорні й темночервоні димарі заводу.

— Стоять... — задумливо промовив Тіммер.

— Треба сходити до міста, треба довідатися, — сказала, ні

до кого не звертаючись, Еллен: вона не переставала думати про Людвіга.

— Не поспішай, заждемо,— тихо відповів Тіммер.— Людвіг повинен вернутися.

— Він вже не повернеться. Він згніє живцем в їхніх торах.

— Повернеться!— стояв на своєму Тіммер.

Вона не слухала. З неприхованою гіркотою кривилися мокрі губи. Потім вона лягла ниць, обхопила голову руками. Плечі її судорожно здригалися. Вона беззвучно плакала від болю, від кривди, від свідомості свого безсилля чимнебудь допомогти Людвігові. Тіммер підсунувся до неї ближче. Він повільно, в глибокому роздумі, стягнув з її голови зелений берет і ніжно погладив волосся.

— Не плачай, не знесилюй себе слізьми. Подождімо, він обов'язково повинен прийти.

Еллен підвела від землі своє обличчя: воно було зовсім сіре—і ніс, і губи, і щоки, і лоб. Великі голубі очі її були вогні від сліз. Тіммер торкнувся її плеча. Він по-батьківському ласкаво подивився їй у вічі. Він посміхався їй усмішкою хотів розвіяти її сумніви. Але в карих, глибоко запалих його очах невловно тайлася тривога.

Так вони просиділи довго. „Лисиця“ весь час мовчав, він не знав про що говорити тепер. Мовчав і Тіммер. Він дивився на Еллен, повернувши до неї своє зморшкувате, так рідне й близьке їй обличчя. Вона терлася щокою об його плече, гладила рукою його широку спину. Часом, у забутті, їй здавалося, що вона знову сидить поруч з Людвігом. Тоді вона пригадувала його обличчя, голос, ходу, і сьогоднішню розлука з ним здавалася давно минулим сном. Потім знову отямлювалася і ще ближче тулилася до Тіммера.

За горба піднялось яскраве сонце. Тіммер очутився. Обережно, не відводячи від себе її теплої голови, він повернувся своє обличчя вліво. По полю біг, дивно розмахуючи руками, чоловік в усьому білому. Він біг, спотикаючись і падаючи, підводячись і знову напружуючи всі сили. Ноги вже не слухалися його, велике важке тіло гойдалося, як на вітрі.

Тіммер непорозуміло переглянувся з „Лисицею“: той підвівся і пішов назустріч незнайомцеві. Еллен не бачила цього. Вона навіть не помітила, як „Лисиця“ спустився в долину. Тіммер не хотів тривожити її передчасно. Поки він розмірковував, хто б це міг бути (може, Людвіг?),— вона сиділа, бездумно спустивши на груди голову. Обличчя її було тепер майже таким, як і раніш: блідість пройшла, на щоках виступив легкий рум'янець, губи стали повніші й свіжіші, високі груди здіймалися й опускалися рівномірно і заспокоєно.

А чоловік біг, задихаючись і падаючи, і навперейми йому мчав „Лисиця“. Він щось кричав, розмахував руками, але той,

буть, не чув його. Тоді „Лисиця“ спинився, заклав пальці рот і свиснув.

Різкий пронизливий свист підняв Еллен на ноги. Вона схопила Густава за руку і разом з ним побігла по полю,— туди, де вже стояв, спустивши голову, „Лисиця“.

Чоловік з зарослим одутлуватим обличчям був у самій близькій натільній білизні і без черевиків. Все обличчя його було заляте кров'ю. Криваві плями виднілися й на брудній полотняній сорочці, розідраній від самого плеча й до паху другого рукава. Він стояв з заплющеними очима, важко й криваво дихаючи.

— Побили?— строго спитав Тіммер.

Незнайомец з трудом розплющив очі, що набрякли синім опухом. Він облизав пересохлі й розпухлі губи і кволо поворухив ними.

— А-а, це... ви.— Він повільно обвів очима людей, що оточили його, і важко опустився на землю.

Еллен стояла непорушно, вона нервово кусала нижню губу.

Тіммер торкнув її за плече. Вона не поворухнулася. Вона зивилася кудись в далечинь, нічого не бачачи. Сльози текли по її щоці, і вона не витирала їх.

— Так і його... так і його... поб'ють, скалічать...— тихо, не дуже чутно, шепотіла вона, думаючи про Людвіга.

— Пити,— кволо попросив незнайомец.

Води ні в кого не було. Фляги лишилися там, у землянці.

В землянці Еллен дала йому холодної, криничної води, допомогла змити з обличчя кров. Потім вони сиділи біля низького, накритого газетою стола, і похмуро слухали:

— Я нічого не зробив, я тільки сказав... тільки сказав одне слово... Ні, я розкажу вам усе по порядку. Це було вчора після обіду, вже надвечір. Повертаючись з роботи, я вже перейшов Геббельштрассе і вийшов на Гітлерплац. На розі майдану височіє величезний будинок поліцейпрезидіуму. Біля нього, пильно поглядаючи по боках, ходили туди й сюди наці. І раптом зза рогу вискочив грузовик з людьми в жовтих чоботях, зашнурованих до колін, в шкіряних брюках і коричневих сорочках із свастикию на лівому рукаві. Спереду над шоферською кабіною метлявся червоний прапор з хрестом, статим хрестом на білому полі в кутку. Це було так несподівано, я навіть не збагнув, що треба кричати: „Хайль Гітлер!“ І мене схопили...

В поліцейському участку комісар спитав мене:

„Звідки йшов?“

„З роботи“,— відповів я.

„Де працюєш?“

„У Шмідта, штампівником“.

„Комуніст?“

„Ні“,— кажу.

„Брешеш, сволота!“— крикнув він, багровіючи.

„Не брешу, пане комісарє“.

„Мовчать! Відведіть його!“— звернувся комісар до поліцаїв, що стояв коло дверей.

„Йдіть уперед!“— наказав поліцаї, наставивши на мене револьвер.

Я запротестував. Комісар підбіг і вдарив мене по щоці.

„Не маєте права!“— крикнув я. Комісар розмахнувся і вдарив ще раз.

Мене одвели сходами в якийсь підвал, що тхнув кров'ю і пліснявою. А ранком на світанку мене викликали на допит. Побили й повезли кудись за місто в критій машині...

Еллен слухала, напружено думаючи про Людвіга: „Де він? Може, з нього теж так знущаються? Аджеж у нього справді серйозніша“...

Потім, вийшовши з землянки, Тіммер сказав їй:

— Я сходжу до міста, листівки все ж таки потрібні нам.

— Я сама піду принесу їх.

— Ні, до міста піду я. Ти залишайся вдома.

— Ти мені не віриш?— образилась Еллен.

— Не в тому справа, друже. Я вірю, але я не хочу посилати тебе на вірну загибель.

— А самому, значить, можна?

— Не будемо сперечатися про це. Я піду сам. Я знайду і принесу листівки обов'язково. І заразом дізнаюсь про Людвіга.

— Ні, ти сам не підеш: я теж хочу піти до міста. Я піду з тобою, Густав.

— Ну, гаразд,— махнув рукою Тіммер.

Еллен сиділа на низькому березовому стовпі, здавлюючи рукою серце. Тількищо відійшов Тіммер, ще чути було чимирливе шурхання його уповільнених кроків. Він не озирався, ішов до лісорубів, обтяжений тривожними думками. Десь недалеко дзвінко довбав дерево дятел:— подовбає-подовбає і перестане, прислухаючись як звук, віддаляючись, скочується в самий глибокий ліс.

II

Вночі вони вийшли з лісу. Тьма нависала над землею. Хмарки закрили місяць, і схоже було, що наранок піде дощ.

— Треба поспішати,— сказав Тіммер.

— Так,— відповіла Еллен.

Тіммер пішов швидше. Еллен, ледве встигаючи, старалася йти з ним у ногу.

Вони йшли по цілині, віддалік від шосейного шляху. Під ногами м'яко шурхала трава. Шум лісу зостався далеко заду. Тепер вже добре видно були вогні міста.

На хвилину зза хмар вийшов місяць. Еллен побачила широкі мечі Тіммера. Він ішов спереду спокійно і впевнено, як старий солдат, хоч в армії ніколи не служив. Все своє життя він віддав заводові. Він народився й виріс у робітничому кварталі Гамбурга. Він так і лишився б там, якби не криза, якби не скинули його з заводу. Чотири роки тинявся він, ніде не знаходив собі пристановища. Ніхто не брав його на роботу. Тільки навесні цього року йому пощастило влаштуватися: він став сторожем у лісі. Разом з ним жив його син Людвіг, що місяць тому одружився з палітурницею Еллен.

Залізна витримка й спокій Тіммера невидимими нитками передалися Еллен. Хода її ставала твердіша, певніша.

Ніч ішла своїм порядком. Хмари то закривали, то знову відкривали місяць, і тоді його жовте примарне світло залило весь простір. Якийсь птах, зляканий світлом, двічі перелетів з місця на місце. Над головою безшумно ковзнув кажан. В яру, зарослому чагарником, тихо заскиглила стара, мабуть, одрагліла лисиця.

Пахло ніччю, звірем і птицею. Пахло містом, що виднілося в далині за горбом. Слабий нічний вітерець доносив різкий запах остиглого за ніч брукового каменю і асфальту, кислий гнилий запах вогких міських підвалів, тюрми й нічних закладів.

Кілометрів за три від міста вони спинилися. Хмари заслопили місяць зовсім. Спершу ще просвічувалося з неба невиразне тьмяне півсвітло, але потім і його не стало. Та й тиша була тепер густіша, щільніша.

— Зустрінемося у Меслера, — сказав Тіммер. — Ти будь спокійною, не гарячись, не втрачай розуму при всяких обставинах.

Він міцно потиснув її руку і зник у темряві ночі.

Еллен лишилася сама. Вона стояла, прислухаючись до чимдалі тихших звуків ходи. Скоро їх зовсім не було чути. І ще більша навалилася на неї тиша. Вона тиснула на неї з усіх боків. Треба було мати залізні нерви, щоб узяти себе в руки.

В цю хвилину вона подумала: „От коли, мабуть, починається найголовніше в моєму житті, таке, що назавжди лишиється в пам'яті“.

Їй треба було йти праворуч, перелізти через рівчак і увійти в найглухішу частину міста. Еллен пішла, зціпивши зуби й відчуваючи биття власного серця. Ця місцевість була погано їй знайома. Еллен то натикалась на якесь каміння, то падала в рівчаки, розмиті недавніми дощами. Підійшовши до яру, вона почала спускатися вниз. Схил був без трави, круди землі зривалися спід ніг і нестримно котилися вниз, переганяючи її.

Вибравшись з яру, Еллен глибоко зітхнула. І в ту ж секунду вона почула далеке приглушене гурчання мотора. Прислуха-

лась: автомобіль невидимо мчав у темряві, шурхаючи шинами. Машина йшла без вогнів.

Еллен притьмом скотилася вниз. Однооке проміння фар на секунду ковзнуло по скосу яру і знову погасло. Нагорі, у тиші почувся клекіт закипаючої води в радіаторі. Потім різко хряпнули дверцята автомобіля, і Еллен затремтіла, стримуючи себе від крику: вона живо уявила собі, як зараз когось її тягнуть з машини й поставлять на краю яру.

Вона чекала пострілу, як власної смерті. Але його не було. Зверху мовчки зіпхнули щось важке, що глухо й незграбно скотилося на дно яру. Машина від'їхала.

В очах Еллен попливли червоні кола. Вона обома руками затиснула собі очі й уші, щоб нічого не бачити, нічого не чути в цьому чорному шаленстві ночі.

З великим зусиллям вона відвела від свого обличчя зачорнілі руки, з трудом розтиснула зімкнуті нелюдською напругою щелепи: в роті відчувався чіпкий, солонуватий смак крові.

Нахилившись, вона помацала руками навкруги. Намацавши тверду землю, обережно поповзла ліворуч. Скоро її пальці натрапили на великий здутий живіт, на довгі обвислі груди жінки. Еллен полегшено зітхнула. Але сили вже покидали її, їй не було чим дихати, в неї спинялося серце.

А ніч кінчалась. Подув різкий холодний вітер. Темрява розсівалася й розтавала в розщілинах настаючого ранку. Нещо підіймалося все вище й вище. Скоро вітер розметав по небу рештки хмар, і на синьому куполі ночі виясніли останні, передранкові зірки.

До міста вона увійшла на світанку.

III

Меслер повертався з третьої зміни додому. Він спустився по Садовій, пройшов повз кафе Громберга і повернув на ринковий майдан.

Відкривалися крамниці й магазини. Звідусіль стікалися боязкі й непевні покупці. Вони підходили один до одного і тихо питали:

— А сьогодні буде м'ясо?

— По скільки будуть давати?

І ставали в чергу.

Меслер пройшов мимо. В центрі майдану непорушно стояв шупо, в синьому мундирі з білими гудзиками, з товстою бичачою шиєю. Його широке майже квадратне обличчя було підперезане коричневим ремінцем, на голові блищала чорна каска.

Меслер ішов ледве пересуваючи ноги. Тяжка нічна робота

на заводі не була для нього незвична. За сорок два роки ро-
бочого життя, повного злигод, він звик до всього. Проте
для його слабшали день-у-день. Особливо погано почував
в себе сьогодні. В голові паморочилося, ноги здавалися де-
шев'яними. Він ішов нікого й нічого не бачучи.

Низькі, криті етернітом і черепицею, будинки щільно ту-
пилися один до одного. Обережно відчинялися заліплені га-
кетами вікна. На брудножовту піщану вулицю околиці нері-
внуче виходила дівтора й грілася проти сонця.

Худа з жовтим обличчям жінка, що сиділа біля стінки
співрозваженого будинку, хрипко й надривно кашляла, хар-
каючи кров'ю. Це була його дружина. Меслер пройшов мовчки,
нічого не сказавши їй, тільки зітхнув і ще міцніше зіціп
уби.

Дома він випив чашку вчорашнього кофе і став роздяга-
тися. Він скинув із себе старий промаслений комбінезон. Аку-
ратно склав його й поклав на стілець. Потім, кречучи й со-
вучи, нахилився, розшнурував правий черевик і поворушив
великим сірим пальцем, що виглянув із дірчастої шкарпетки.
В цей час хтось тихо постукав у двері. Меслер не відгук-
нувся.

„Відпочив!“—роздратовано подумав він, коли стук повто-
рився, і сердито спитав:

— Хто?

Йому відповів м'який грудний голос:

— Пробачте, це я, пане Меслер. Будьте ласкаві, відчиніть,
прошу вас.

— Зараз,—буркнув Меслер і став вдягатися.

Коли він відчинив двері, до кімнати зайшла хазяйка дому.
В її руках з короткими пухлими пальцями був якийсь па-
рець.

— Доброго ранку, пане Меслер,—ласкаво промовила вона
і сіла, важко дихаючи.—Проклята задишка... І чого тільки
не робила, на яких тільки курортах не була,—не помагає...
Ви мені пробачте, пане Меслер... Я до вас на одну хвилину...
Ф-фу! Ніяк не віддишуся. А так і серце може розірватися.
Правда ж, пане Меслер?

Меслер не відповів.

— А лікарі кажуть—не розірветься! Поменше ходіть—і
не розірветься... Кому вірити, пане Меслер?

Меслер мовчав. Він стояв, похмуро насупившись і не знаючи,
як здихатися цього непроханого гостя.

— Кажуть, у Росії є добрі курорти. Ви були в Росії, пане
Меслер?

Меслер і цього разу нічого не відповів. За вікном знову
надривно закашляла дружина.

— Але ви можете побувати. Не вірите? Я кажу вам серйозно.
Все залежить од вас, пане Меслер, подумайте.

„Чого вона хоче від мене?“—злісно подумав Меслер і грубо спитав:

— Ви чого прийшли до мене?

— А, так ви он як!—скочила із стільця хазяйка дому.— Добре! Добре! Я скажу чого прийшла, якщо ви вже забули про те, що живете в моєму домі. Добре, я скажу!—кричала вона, бризкаючи слиною.—Ви третій місяць не платите мені за квартиру. От... От...—тикала вона йому в обличчя п'яним пірцем.—Полюбуйтеся своїм неспланим рахунком.

Меслер мовчав. Товсті сині жили набухали в нього на шию, він стиснув праву руку в кулак, і заскреготавши зубами, знову розтулив її.

— У мене,—глухо промовив він,—дружина харкає кров'ю. Всі гроші пішли на ліки. Заждіть трохи.

— Я теж хвора,—перепинила хазяйка.—Може й мені потрібні ліки. І ждати я не буду. Ви чуєте? Я не дозволю, щоб яканебудь брудна робоча свиня...—Вона задихнулась.—Ви чуєте? Завтра ж забирайтеся геть!—І вона, перекидаючи стільці, кинулася до виходу і з гуркотом зачинила за собою двері.

Меслер довго стояв посеред кімнати, ледве стримуючи себе від гніву. Потім знову роздягся, ліг на ліжко горілиць і так лежав з розплющеними очима, думаючи про те, де ж дістати хоч би кілька марок. До полочки ще далеко, заощадження давно проїли. Меслер втомно заплющив очі, і скоро йому стало здаватися, наче він дивиться в чорний бездонний колодязь, і чийсь холодні липкі руки штовхають його в прірву. Він судорожно здригнув, з великим зусиллям відкрив важкі вікні і, трохи підвівшись на лікті, тривожно прислухався до лункого, частого підбиття серця. Потім знову заплющив очі, опустив голову на подушку і повільно поринув у сон.

Увечері до Меслера прийшла Еллен.

— Ви що, слабкі?—співчутливо спитала вона, дивлячись йому в обличчя.

Меслер неквапно розказав їй про себе, про дружину, про хазяйку дома і, втопивши очі кудись далеко за вікно, задумливо сказав:

— А єсть же на світі така країна, де люди не думають про злидні. В листівках, які ти візьмеш у мене, оповідають про неї... А що нового там, у вас?

Еллен розповіла про арешт Людвіга.

— Я прийшла разом з Тіммером. У Пауля Вебера ми зустрілися з ним. Каже, що Людвіг у тюрмі. Товариш Пауля—Ріхард—відвідав його. Може його переведуть до табору. І я не можу прийти до нього...

— Не тужи,—заспокоював Меслер.—Може вони не знайдуть ніяких доказів і випустять.

Час тягся втомливо довго. Нарешті настала довгождана

ніч. Обережно, не запалюючи світла, Еллен почала збиратися на дорогу. В темряві вона обернула ноги листівками і міцно забинтувала, щоб не випали.

— Готово,— тихо сказала вона Меслерові.— Може, ще є? Ви не лишайте в себе нічого.

В рамі вікна швидко мелькнуло чиесь обличчя, але його ніхто не помітив. Потім у надвірні двері гучно й наполегливо постукали. Вони злякано переглянулися.

— Що ж тепер?— спитала Еллен.

— Ходім,— шепнув Меслер і, схопивши її за руку, потяг до протилежного вікна, що виходило в невеликий густий садок.

У квартиру, зриваючи запори надвірних дверей, вже вдиралася поліція.

— Стрибай у вікно— наказав Меслер,— може, ще пощастить. Стрибай— і на, візьми решту.— Він дістав спід подушки якийсь невеличкий пакунок і всунув їй у руки.

— А ви?— глухо спитала Еллен.

— Стрибай, тобі кажуть!— розсердився Меслер.

Вона нерішуче ступила до вікна, з страхом подивилася в чорну, приишклу за деревами ніч і спинилася.

— Я не піду!

— Не підеш?— здивувався Меслер, і злісно, з невимовним презирством, процідив крізь зуби:— Ех ти, баба!..

Тоді вона, не оглядаючись, швидко скочила на підвіконня— зразу задзвеніли, посипавшись на підлогу, шибки. В ту ж мить за вікном гримнув постріл з гвинтівки, потім другий, третій, четвертий, і весь сад наповнився раптом безладним гуркотом і ляском замків гвинтівок.

Діставши з кишені ключ від дверей, Меслер увімкнув світло і, спокійно, натрапивши замкову щілину, сухо клацнув ключем і відчинив навстіж двері.

В сінях вже товпилися поліцаї.

IV

Майже не почувавши болю в правій простреленій руці, Еллен бігла, задихаючись, пірнаючи в кущах. Здавалося, зовсім близько, біля самої потилиці, гриміли постріли з гвинтівок, і тупіт важких чобіт, як грім, луною відбивався в ушах.

Повернувши ліворуч, вона швидко перелізла через паркан, перебігла якийсь великий пустинний двір і через хвіртку вискочила на вулицю. Потім знову двір, паркан, знову двір, і, нарешті, городи. Тут вона спинилася, переводячи подих, і, вже неспроможна опиратися втомі, важко опустилася на землю.

Вона лягла на бік, притиснувши до грудей поранену руку і придержуючи її другою рукою. Кров точилася між пальцями

і стікала на рукав, на блузку, на землю. Вона лежала спокійно, майже байдужа до всього, що було там, за три - чотири кілометри від неї. Буйні, соковиті зірки висіли над нею, холодно поблискуючи. Тиша стояла така, наче все завмерло, прислухаючись до її чимдалі слабшого биття серця.

Очутившись, Еллен повільно підвелася і пішла, похитуючись, бережно несучи перед собою прострелену руку.

Тіммера вона зустріла за яром.

Г. І. Петровський

СПРАВА ЧЕСТІ РОБІТНИКІВ ЛІТЕРАТУРИ

12-го грудня — день виборів до Верховної Ради СРСР.

Як до великого свята радості і щастя, готується до цього історичного дня весь радянський народ. Радість буття визволених робітників і селян безмежна. Сталінська Конституція, що є виразом всього здобутого і завойованого в результаті довголітньої боротьби за визволення людства від рабства і пригноблення, всього завойованого і здобутого народами СРСР за роки радянської влади, — на устах у всіх. Старі й малі, робітники й колгоспники, радянська інтелігенція озброюються знанням Сталінської Конституції, виборчого закону, щоб з повною свідомістю свого громадянського обов'язку взяти участь у виборах.

Чи було колинебудь подібне в історії, щоб народ, раніш закутий в кайдани рабства, стиснений в лещатах, затурканий, принижений і ображений, піднявся так високо і так потужно розвинув свою творчість? Вона, ця творчість, зросила глибоко зорані ниви, дала багатющі сходи. Їх відчуває кожний трудящий, кому належать всі блага творчого труда.

Уся наша молода могутня країна, увесь її 170-мільйонний народ славить Сталінську Конституцію, в праці і в творчості виявляє своє почуття вдячності, почуття радості й щастя, відданості великій комуністичній партії, вождеві народів товаришу Сталіну, під чийм проводом здобує й завоюване все це.

Чудові слова 56-літнього колгоспника з колгоспу ім. Шевченка, села Малої Сквирки Білоцерківського району на Київщині, т. Миколи Шашко. Він їх сказав у прекрасних віршах:

Нову Конституцію я ось читаю,
Закон основний наш уважно вивчаю,
Закон, що найбільш працював над ним Сталін,
Закон, що відкрив неосяжні нам далі.
Від пакту до пакту, коли я читаю,
Радію, хвилююсь і щиро вітаю.
За іншої влади закон, як писався,—
Чи радився хто з нами, чи нас хто питався,
Чи мали ми право колись говорити,
В закон щось додати, чи щось там змінити?
Чи мали ми право раніш обирати,
До влади своїх посилать депутатів?
... Закони тиранів ми геть зруйнували
А рай той прекрасний самі збудували,
Але не на небі, а тут на землі,
В Радянській Країні, в братерській сім'ї.

Де ще, в якій країні так яскраво розцвіла культура, що охопила бр квалньо мільйонні маси, як у нас ?

У капіталістичних країнах культура, мистецтво, література є добром тільки касти привілейованих. У нас вона — добро всього народу, кожному Сталінська Конституція забезпечує право на освіту. Нема ніяких перешкод для здійснення цього права. Перед кожним відкрито широкі можливості для застосування своїх знань і здібностей, для розвитку своїх талантів. Величезного розвитку набули в Країні рад література, мистецтво.

Поруч творів великого письменника Горького, яким справедливо пишеться весь наш радянський народ, наші письменники й робітники мистецтва дали радянській громадськості чимало глибоких творів, як „Тихий Дон“, „На Сході“, „Як гартувалася сталь“, „Загибель ескадри“ та інші. Ці твори увійшли в історію й побут соціалістичного суспільства.

В побудуванні великого будинку соціалізму, у створенні велетнів соціалістичної індустрії — Магнітобуду, Дніпрельстану та інших інженери людських душ, наші радянські поети й письменники художніми образами своїх творів запалювали ударників і ударниць на нові подвиги.

Оголошено початок виборчої кампанії. Вибори до Верховної Ради збігаються з XX роковинами Великої Пролетарської революції. Письменники й тут можуть і повинні віршами, оповіданнями, піснями, нарисами, художніми — картинами, плакатами, виявляючи загальне почуття свідомості, гордості мільйонів робітників і колгоспників, діяльно агітувати за того депутата, хто буде чесно й віддано служити інтересам соціалістичної держави робітників і селян, притягати до участі в виборах мільйонні маси трудящих, кликати їх на вибори.

Користуючись різними літературними жанрами, письменники й поети повинні змалювати картини гноблення й експлуатації робітників і селян буржуазно - поміщицькій Росії, революційну боротьбу робітничого класу під проводом комуністичної партії Леніна — Сталіна, боротьбу передових робітників і селян, долею яких були тюрми й каторга.

Радянські письменники повинні в своїх творах показати, як і кого вибирають у капіталістичних країнах в буржуазні парламенти, розкрити шахрайство, ажіотаж, підкуп, насильство, обман, до яких вдаються капіталісти та їхні наймити — меншовики, есери, контрреволюційна троцькістсько - фашистська зграя, утворюючи свої уряди.

Мільйонним масам радянських читачів наші письменники засобами мистецтва повинні розказати про радянську демократію, про Сталінську Конституцію як символ всесвітньо - історичних завоювань Великої соціалістичної революції.

Справа честі радянських письменників, робітників літератури й мистецтва — понести свою творчість у широкі маси, у міста й села, зробити її бойовим зняряддям більшовицької пропаганди та агітації для кращого проведення виборів до Верховної Ради СРСР і рад депутатів трудящих у містах, зробити свою творчість потужним зняряддям боротьби проти огидних троцькістсько - зінов'ївських фашистських убійників, проти націоналістичних масть, проти всіх ворогів народу, для ще більшого зміцнення могутності Країни рад, для здійснення світлих ідеалів людства — комунізму в нашій країні і в цілому світі.

12 жовтня 1937 року.

ПИСЬМЕННИКИ УКРАЇНИ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ

ЗБОРИ КИЇВСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

19 жовтня збори письменників м. Києва обговорювали питання участі письменників у виборчій кампанії. В своїй інформації від імені президії правління СРПУ тов. Ів. Ле визначив ті великі завдання, які стоять перед письменниками, і практичні заходи, які намітила президія правління.

— Ми мусимо так організувати свою роботу, — каже тов. Ле, — щоб не було жодного члена і кандидата спілки письменників, який не приймав би участі в підготовці до виборів. Наша центральна і місцева преса повинна щодня мати від письменників малі й великі кореспонденції про хід підготовки до виборів. Для цього треба, щоб наші письменники були щодня в містах, і не тільки в самому Києві, а й на периферії, в містах і селах нашої вітчужої України.

Держлітвидав намітив видати кілька збірок художніх оповідань і нарисів письменників про хід виборчої кампанії. Крім цього СРПУ готує великий збірник під назвою „Дванадцять грудня 1937 року“. Для редактування цього збірника виділено тт. Кириленка, Тичину та Корнійчука. В збірник увійдуть уривки з творів українських класиків, що зображують жахливе минуле українського народу, і твори сучасних радянських письменників про щасливе життя народу під сонцем Сталінської Конституції. Цей збірник буде документом, який свідчитиме про участь спілки письменників у виборах до Рад.

По інформації т. Ле висловились т.т. Вільховий, Кальницький (Харків), Мокреєв, Шеремет, Воскресенко, Гонтар, Косарик, Аронський, Шиян, Мищеславський, Новицький (Держлітвидав), Усенко, Кириленко, Талалаєвський і Панч. Товариші говорили про свою цілковиту готовість віддати всі свої здібності на користь соціалістичній батьківщині, своє прагнення взяти найактивнішу участь у виборчій кампанії, і вносили конкретні пропозиції. Так, тов. Вільховий просив прикріпити його до одного з колгоспів при міській смузі, де б він міг весь вільний від роботи час допомагати колгоспникам краще вивчити виборчий закон і підготуватись до виборів. Тов. Мокреєв просив правління спілки на творчому вечорі прослухати його дві одноактні п'єси, які він написав до перевиборів, — одну „Чудесна скринька“ і другу — водевіль на антирелігійну тему. З конкретними пропозиціями виступали й інші товариші. Багато письменників загострюють увагу на потребі викривати ворожу діяльність ще діючих церковників і змілою антирелігійною пропагандою знешкодити їх. Тов. Кириленко, як і інші промовці, вказує на ту гостру виборчу боротьбу, яка неминуче буде, і про яку попереджав партію і країну товариш Сталін. Це зобов'язує радянського письменника ні на хвилину не забувати про потребу гострити класову пильність проти ворогів народу, особливо найзапекліших ворогів народу — підлих наймитів фашизму — трояківців, бухаринців, буржуазних націоналістів.

В своїй резолюції збори ухвалили низку практичних заходів по участі письменників у виборчій кампанії. З 20 жовтня почався виїзд членів і кандидатів спілки письменників в міста і села України для участі у виборчій кампанії на місцях.

З величезним піднесенням зустріли письменники Харкова звістку про те, що на 12 грудня 1937 року Уряд призначив вибори до Верховної Ради СРСР. Цей знаменний день, коли вільні й щасливі народи неосяжної країни соціалізму здійснюватимуть надані їм Сталінською Конституцією найдемократичніші в світі виборчі права, навіки увійде в історію, як дата реалізації багатовічних мрій всього трудящого людства.

Радянський письменник — „інженер людських душ“ — це, передусім, більшовицький агітатор і пропагандист. Письменники мусять тепер, в лічені дні, що залишилися до виборів у Верховну Раду, максимально мобілізувати свої сили, щоб живим, художнім словом допомогти своєму народові найкраще провести підготовчу роботу до виборів.

Велегенською любов'ю до своєї соціалістичної батьківщини, до вождів народів — творця Конституції, геніального Сталіна, звучать слова письменників з трибуни мітингу, скликаного 13 жовтня партгруппою, обласним правлінням і МК спілки радянських письменників.

Старші за віком письменники, що добре обізнані з дореволюційними умовами, наводять в своїх виступах численні факти, як „обирали“ трудящі за царату. Так тов. Ходченко згадує, як проходили „вибори“ в Державну думу. Високий майновий ценз, чотириступнева виборча система, яка на практиці позбавляла будьяких виборчих прав трудящі верстви населення, нагай урядника, тюрми і заслання для непокірних — ось до чого зводилися вибори в царський „парламент“.

Тов. Гонімов розповідає, як колись у Вільно, місті з переважно єврейським населенням, трудящих євреїв поліцаї і жандарми примушували голосувати під час виборів Державної думи за чорносотенця Замисловського, відомого майстра єврейських погромів.

Яким далеким, середньовічним кошмаром віє від цих згадок!

А у нас, в квітучій країні соціалізму, від застав Далекого Сходу до субтропиків Абхазії і дрейфуючої крижини Папаніна, весь великий радянський народ, радісний і щасливий, починає виборчу кампанію.

Висока честь, що припала на долю спілки радянських письменників — призначення до Центральної виборчої комісії одного з найкращих письменників Союзу — Михайла Шолохова, мусить бути виправдана всіма членами СРП. Загін радянських письменників Харкова свідомий своїх величезних завдань у виборчій кампанії. Це відчувається у виступах всіх промовців — тт. Плахтіна, Кальницького, Муратова, І. Сенченка, Юхвіда і ін.

Харківська організація радянських письменників, що недавно завдала удару ворогам народу, які пролізли в лави письменників, повинна прийти до дня виборів з остаточно очищеними рядами, нещадно викриваючи рештки буржуазно-націоналістичного і троцькістсько-бухарінського охвістя в своєму середовищі. Такий настрій відчувається у всіх виступах.

Відаючи себе цілком в розпорядження Виборчої комісії, колектив харківських письменників у своїй резолюції закликає всі колективи підприємств, коопгоспи, установи, радянську інтелігенцію міста розгорнути між собою творче передвиборче соціалістичне змагання.

Колектив харківських письменників зобов'язується літературною творчістю, активною політично-громадською роботою сприяти успіху цього змагання, і з свого боку викликає на соціалістичне змагання щодо кращого проведення виборчої кампанії спілки радянських композиторів та художників.

Агітаційні вірші та пісні поетів, художні нариси і оповідання прозаїків, короткі ударні твори драматургів, безпосередня участь письменників у готуванні до виборів по колгоспах і заводах — ось та конкретна робота, яку обіцяють провести письменники Харкова, не гаючи жодної хвилини.

Семен Шаховський

ПАФОС РАДЯНСЬКОГО ПАТРІОТИЗМУ

„Сегодняшних дней убежденный житель“¹

Маяковський.

Великий поет відзначається тим, що відчуває настрої, почування тисяч, мільйонів, відчуває пульсацію епохи. Тоді його ліричні мотиви, його поетичний настрій звучить в унісон з життям, тоді його творчість наповнюється сучасністю, актуальним змістом. Таким був Маяковський.

Поняття ліричності, як суб'єктивної творчості, ніколи не було вірним. Бо навіть суб'єктивно розроблені теми можуть мати широкий громадський резонанс. Згадаймо, хоча б таку суб'єктивно-ліричну річ, як „Парус“ Лермонтова. Образ поривного паруса, своєрідна емоціональність меланхолійного гніву — в першу чергу відбиває особисте. Але в цьому образі й настроях виявляється порив і гнів всього кращого, що було в суспільстві за часів Лермонтова. Настрій поета став відгуком громадських настроїв, тема поширилась, почуття типізувались. І не випадково Пушкін образ поета уявляв собі, як луну оточення. Суб'єктивістичною лірика ставала тоді, коли її тематика звужувалась, замикалась, коли поезія перетворювалась не тільки в камерну, але і в кабінетну. Проте, така лірика завжди відзначалась печаттю зниження.

Володимир Ільч Ленін, ще до революції, виробляючи методологічні основи пролетарської літератури, підкреслював, що це буде література одверто пов'язана із справою її класу. Радянська література розвивається, як література гостро тенденційно-ідейна. Звідси характер громадської ширини ліричних мотивів радянської поезії, злиття суб'єктивного й об'єктивного.

Маяковський був ліриком. Ліриком якоїсь особливої громадської складки, бо в нього всі настрої з'являються в результаті громадських інтересів, вражень широкого світу, виносяться із взаємин з життям маси. Він був ліриком одвертим, глибоко чесним і з собою і з дійсністю, прямим і правдивим. Живучи, працюючи, радіючи і вболіваючи разом з усім радянським народом, поет відчув зародження, зріст і змужнілість нового почуття — радянського патріотизму і на всю силу свого таланту, на весь голос про це почуття заговорив в літературі.

У Маяковського немає непатріотичної поезії. Його патріотизм — це не окрема тема в черзі інших, не мотив одного чи кількох творів. Ні! Патріотичними являються всі його „Сто томов партийных книжек“, бо в кожному

¹ „Разговор с фининспектором о поэзии“.

факті радянського життя він бачить „построенный в боях социализм“ і кожний вірш наповнює по самі вінця гарячою любов'ю до соціалістичної батьківщини. Поет патріотичний тоді, коли любовно описує переїзд ливарника Івана Козиря на нову квартиру, і тоді, коли розповідає про новонароджену толицю Азербайджанської республіки, і тоді, коли, опинившись перед чудом американської техніки, не хоче „кепченку сдернуть с виска“.

Маяковський був видатним новатором в галузі поетичної технології, мови, віршу, але він, як і кожний великий художник, значущий і цінний, поперед усього своїм ідейним змістом, думками, почуваннями. Піднятим на весь голос мотивом радянського патріотизму поет лірично відбивав настрої мільйонів і виховував у них це велике почуття соціалістичної епохи. Його творчість — своєрідна конституція прав і обов'язків радянського патріота.

Поет все своє життя їздив — „земной шар чуть не весь обошел“. Їздив, дивився, зважував, описував. Його творчість — це ніби соціально-побутова карта світу, розподілена на два материки: країну Рад і світ капіталістичний. У всьому багатстві і різноманітності об'єктів, фактів, тем він завжди умів лишатися поетом радянським — „советским заводом, вырабатывающим счастье“.

Із подорожів завжди привозилось багато спостережень, переживань — все це вкладалось у вірші. Поет любив факти. Описові фактів і фактичних подій присвячено величезну кількість його творів. Він не шукав спеціально „поетичних“ тем — вірші йшли безпосередньо з життя. Але, зате, в оцінці фактів автор підноситься до великих узагальнень, завжди гострополітично їх розуміючи. І тут на допомогу приходило почуття патріота своєї радянської країни, найбільше, яке тільки може бути, політичне почуття.

Маяковський був гостро-політичним поетом, завжди виявляючи свою крайню зацікавленість в розвиткові і путях революції; емоціональність його віршів ні на одну йоту не знижується, коли від найбільш інтимно-особистих мотивів вірш переключався на політичну оцінку буденних рядових подій. Він всюди лишається радянським поетом, що на все дивиться з тої високої точки зору, яка радянським званням обумовлена.

Бути патріотом — значить любити свою вітчизну; бути радянським патріотом, значить любити той новий край, ту нову будову, що зміцнена кров'ю кращих синів народу, зцементована потом самовідданого [труда мільйонів] трудящих для самих себе. Ці мотиви — любов до будованого — основа відображення радянського життя у Маяковського, основа його схвильованої радості, пафосу. І тим більш відчутною, тим щирішою є любов, чим конкретніший факт. Життєствердженням, таким властивим соціалістичному реалізму, патетичною гордістю, такою властивою радянському світорозумінню, віє від кожної описаної ним деталі радянського життя.

Ось один із кращих творів поета: „Рассказ литейщика Ивана Козырева о вселении в новую квартиру“. Таке буденне, звичайне явище — робітник міняє квартиру. Але ж це той робітник, що все своє життя прожив денегубудь на „Собачівці“, це ж та квартира, яка одержана від свого робочого кооперативу. Як же тут не пройнятися почуттям гордості, ніби з приводу великої перемоги! І у віршах, буквально до фізичної відчутності — видко задоволену посмішку ливарника.

„Я
 пролетарий.
 Об'ясняється лишне.
 Жил,
 як мати виробила, родив .
 И вот мне
 квартиру
 дает жилищный,
 мой
 рабочий
 кооператив.
 Во — ширина !
 Высота — во !“

Наче б то тільки факт, тільки Іван Козирев. Але за цим поодиноким розгортається на весь зріст типове й масове. На Паризьку всесвітню виставку харківські архітектори виготовили два цікавих експонати: макет славнозвісної Горлівської „Собачівки“ з її дірчатими коробками халуп, — символ життя дореволюційного робітника, і макет „Великого Запоріжжя“, міста, одягненого в граніт і асфальт, підперезаного зеленню і квітниками, — символ життя радянського робітника. У факті, описаному Маяковським, — той же зміст, і колосальною силою життєвої переконливості звучить вірш, саме дякуючи відображенню великого в малому.

Поет описує не тільки факт, але й відчуття, не тільки свого персонажу, але й свої. Із віршів так і виростає фігура пролетаря, хода нового господаря по квартирі, його радісні оглядини, його широко-показуючі жести: „ширина — во !“ У віршах відчувається: поруч з персонажем крокує Маяковський, теж радісний і схвилюваний; радіють вони тому, що „Собачівка“ кінчилась, що пролетар, який ніколи нічого не мав, став господарем, що ось соціалізм виявляється і в малому, у факті; радіють вони новому життю, по - радянському, патріотично.

Маяковський любив описувати факти тому, що любив ці факти, що факти були гідні любови й описання. Але він на цілий зріст, і то на свій зріст, стоїть вище „фактографів“, повзучих емпіриків, бо в кожній деталі бачить становлення нового, любимого, в кожній цеглині — „строящийся и боях социализм“.

В ювілейній поемі „Хорошо“, присвяченій десятиріччю Республіки, автор з виключним майстерством передає почуття патріотичної радянської гордості. Це почуття одразу охоплює могутнім напливом у самій назві. Слово „Хорошо“ одразу настроює. Настрій поступово розвивається в поемі і з силою дев'ятого валу підводить до кінця. Короткі ударні фрази й вірш останнього розділу, що повторюється в своєму ритмі, як крапля води на каміні, падають в однім і тім самім напрямі — автор підкреслює, акцентує, захоплює читача:

„Пыль
 взбили
 шиной губатой,—
 моем
 автомобиле
 мои
 депутаты“ ...

Розовые лица.
 Револьвер
 Желт,
 Моя
 милиция
 Меня
 бережет ...
 Пыши,
 машина,
 шибче - ка —
 вовек, чтоб
 не смокла, —
 Побольше
 ситчика
 моим
 комсомолкам ...

Як великий поет, Маяковський уміє не тільки внутрішньо мобілізувати, тенденційно загострити образ, але й піднести настрійність твору до пафосного звучання, пафосно ударне місце оформити в чітку поетичну формулу, в афоризм. Всю силу майстерності, в тому числі чисто технічної, напружується саме в цих місцях — тут і вантаж логіки й особлива чеканка звуку. Так, наприклад, філігранно вирізьблена кінцівка поеми „Хорошо“:

„Лет до ста
 расти
 Нам
 без старости.
 Год от года
 расти
 Нашей бодрости.
 Славьте,
 Молот
 и стих,
 Землю молодости“.

Образи земної молодості, молодості до ста літ, свіжо, новими словами й поняттями передають відчуття радянської дійсності. Сила новизни смислу цементується дивним багатством ритму, особливо рими, роблячи це місце ударним. Патріотичні „мое“, „мої“ знаходять повиокровне, налите, як стиглий плід, поетичне формулювання і в слові і в вірші.

Такий Маяковський у сприйнятті життя радянського материка. Життя радянського материка поет розуміє не тільки, як зростання, не тільки, як будову, а як радянське зростання й будову. Під час численних подорожів по країні Рад поет бачить будови нових міст, околиць і столиць. Він знаходить особливо теплі слова й образи, щоб виявити радість від картини будівництва, про це пише він у віршах і в прозі:

„Союз Советских Республик — это не политическая формула, это жизнь тела территорий и наций со светлыми и особенными головами столиц“¹.

Образ столиць, світлих і особливих, які очолюють життя тіла Республіки, — який він теплий і любовний! І ще тепліше, вже зовсім в ліричному плані, інтимно, з м'яким добродушним гумором повертається поет до цієї теми в віршах.

¹ Маяковский, том X, ГИЗ, 1933 г., стр. 305.

„Москве взгрустнулось.

Старушка, что ты ?!

Смотри

и радуйся простолицая :

Выдупливаются,

во все советские штаты

Новорожденные столицы“.

Повідомлення про відкриття нових багатств — покладів руди під Курском — поет сприймає саме, як радянське відкриття :

„Я

не геолог,

Но я утверждаю,

что до нас

было

под Курском

голо“.

І так завжди, і так всюди життя сприймалося, як радянське, радісно, життєствердно, з патріотичним почуттям гордості. Маяковський був бардом - співцем „взвитою красной ракетой, пробитого пулями Октябрьского знамени“.

Бути радянським патріотом — значить почувати завжди і всюди ту вершину соціальної справедливості, якою є наша батьківщина, з цієї вершини бачити й оцінювати світ капіталістичний. Маяковському, найменше була властивою колінопреклонність перед „закордоном“. Він щороку їздить за кордон, побував по всіх основних країнах Європи й Америки, писав про свої подорожі, про всі ці країни. Але навіть опинившись в Америці, Америці багатоповерховій і технічно - величній, він ні на хвилину не хоче оголяти перед нею свою голову.

„Я в восторге

от Нью - Йорка города,

Но кепченку

не сдерну с виска.

У советских

собственная гордость:

на буржуев

смотрим свысока“.

Поет бачить за Бруклінським мостом і стінами хмарочосів соціальну відсталість, те ненависне, що давно поховано в країні Рад, і відразу проголошує своє невдоволення: „Ехал на семь тысяч верст вперед, приехал на семь лет назад“.

Про закордон Маяковський написав цілий том віршів, назвавши їх дуже показово: „Туда и назад“. Вірші збірника трохи своєрідні. Вони, як завжди у Маяковського, і ліричні й суб'єктивні, і епічні разом. Вони, як і завжди, конкретні до фактичності, максимально прості у фабулах, але вони відмінні у почуттях і навіть в жанровому оформленні — ліричним поет виявляється тільки тоді, коли пише про себе, і гостро - сатиричним завжди, коли пише про факти закордонного життя.

Із віршів, поперше, рельєфно вимальовується відчуття поетом своєї відчуженості — „там“ гостра тоска по батьківщині, бажання повернутись назад. Він писав :

„Жизнь моя совсем противная и надоедлая невероятно. Я все делаю, чтобы максимально сократить сроки пребывания в этих хреновых заграницах“.

В першу чергу „заграницы“ викликають почуття ненависті, гострої до худоти, бо там все те, що було в нас „сімь лет назад“. Світ колоніального гніту, тупого жирного міщанства, дрібненьких-дрібненьких душ — світ пануючого капіталізму — викликає у поета бурхливий прибії сатири, що виростає на ненависть.

„Если глаз твой
врага не видит,
пыл твой выпили
НЭП и торг,
если ты
отвык ненавидеть,
приезжай
сюда,
в Нью - Йорк“.

Пресловуту статую „Свободи“ поет побачив, як кумір, що по-фарисейському охороняє ханжество, центи й сало. Вірші про капіталістичний „новий і старий світ“ — в першу чергу низка блискучих, дотепних сатир. Фабулами віршів являються здебільшого факти, взяті з безпосереднього життя. Але сприйняття їх особливо гостре, по-радянському гостре. Видно, що пише син країни, яка давно позбавилася цих фактів, і ненависть його така гостра, як ненавидить якийнебудь порок людина, що давно цього пороку позбавилась.

Силою особливої експресії відзначаються вірші „Шесть монахинь“. Тут талант великого майстра „грозного смеха“ особливо відчутний. Зліше і разом з тим правдивіше про цих „дочок христових“ здається, ніхто не писав — безперечно, це краший антирелігійний твір радянської літератури. Автор починає розкривати свої шаржі зовнішньо. Монахині тільки проходили перед очима читача, але зате проходять, ніби то графічно окреслені Кукриніксами.

„Воздев
печеные
картошки личек,
черней,
чем негр,
невидавший бань,
шестеро благочестивейших католичек
влезло
на борт
парохода „Эспань“.

Автор, деталь за деталлю виписує обличчя цих потвор, знаходячи якісь особливо неприродні каліцтва, викликаючи буквально фізіологічну відразу.

Образи нарочито гротескні, перебільшені: „печеные картошки личек“... „раздирает рот зевота шире Мексиканского залива“... У творі своєрідна лексика, ненавидяча, лайлива. Автор, як і завжди відчуває слово; його неологізми і словесні „трансформації“ посилено - грузно наповнені змістом; грубувато - презирливі слівця: „евангелишки, глазенки, стервозы“ — не тільки приковують увагу, але примушують робити паузи в читанні, довго відчу-

вати їх. Так гостро сприймати капіталістичну гниль міг тільки поет країни з іншим соціальним устроєм.

Читаючи вірші Маяковського, чомусь завжди відчуваєш його фігуру, позу. У віршах про закордон фігура здається величезною. Поза — вся виявляє гордість з тінню презирства: піднесена голова, руки в самій глибині кишень і недбайливо широка хода. Таким Маяковський в першу чергу ви-мальовується у віршах „О советском паспорте“, що являється декларацією радянської гордості.

З яким майстерством саркастичного гумору викладає автор різне ставлення буржуазних урядовців до паспортів різних країн: поштиве до англійського „двуспального льва“, козлино-зневажливе до „польського півня“ і т. д., але голос його підноситься до грізного сміху, сатира стає гострою, як обоюдогостра бритва, коли мова заходить про „пурпурную книжку“ — радянський паспорт. Як зле глузує Маяковський сатирик, коли пише про страхи чинуш, що побачили „молоткастый, серпастый советский паспорт“. Тут порівняння нарочито щедро вишиковані цілою шерегою. Радянський паспорт чинуша бере як бомбу, як їжака, як бритву, як отруйну гадюку. Силу експресії автор збільшує складноствореними епітетами, навмисно подовженими, аби прикувати до них увагу: бритва — „обоюдоострая“, гадюка — „двухметроворостая“.

І одразу після сатиричних образів Маяковський переходить до ліричної публіцистики, наскрізь декларативної і навіть лозунгової:

„Читайте,
завидуйте,
Я—
гражданин
Советского Союза“.

Емоціонально-публіцистична кінцівка не є випадковою в контексті твору. Вона закономірна, як друга сторона медалі, бо любов і ненависть тут тільки два відгалуження одного й того ж почуття.

Вірші про закордон, сповнені відчуттям самотності, цілком закономірно переходять у поклик: „Домой!“

Вірш під цією назвою, подібно до віршів про паспорт — двожанровий: поєднання сатири з публіцистичною лірикою. Виключно цікава своїми мотивами лірична частка віршу. В ній знати, так би мовити, почування моряка, що побачив землю, — патріота, що повертається до рідної країни, до рідної роботи. „Почему под иностранными дождями вымокать мне, гнить мне и ржаветь?“ запитує Маяковський. Він не хоче ржавіти там. Але він не хоче і міщанської поезійки злинялих естетів. Він хоче бути „радянським заводом“ поезії і з жадобою людини, що зголоділа, творить циклопічні глиби образів, розвиваючи цю думку:

„Я хочу,
чтоб в дебатах
потел Госплан,
мне давая
задания на год...
Я хочу,
чтоб к штыку
приравняли перо...“ і т. д.

Поет розуміє себе тільки як поета радянського, бо „в Союзе Республик понимание стихов выше довоенной нормы“. Твори про закордон особливо показові для патріотизму Маяковського, що всюди і завжди розумів себе радянським і тільки радянським поетом, що з величною гідністю носить „Радянський Паспорт“.

Маяковський був поетом творчої жадою — йому здавалось, що він пише мало; навіть у віршах він відзначає свій борг перед багатьма об'єктами, серед яких називає й Червону Армію. Але це не зовсім так. У Маяковського зібралась ціла книга віршів на оборонні теми, віршів, що виховують патріотичну відповідальність за вітчизну, обов'язок і бойову героїку. Цими почуттями наповнені „Товарищ Нетте“, „Советский Паспорт“, такі пісні „Десятилетня“, „Возьмем винтовки новые“, марші й лозунги.

Поет картає зраду батьківщини й тому з гнівом нападає своїм „весомо-грубым“ словом на ренегата Шаляпіна, що колись носив почесне звання Народного артиста Республіки.

Маяковський щиро любив свою країну, оспівував її новітню красу, відчував презирливу ненависть до капіталістичного світу. „У них і у нас“. Він співав славу Радянській зброї — вартовому його батьківщини. Він був громадянином патріотом, поетом патріотизму.

Будучи ліриком, почуття патріотизму поет включає у всі свої теми й образи; ширина його ліричних мотивів вимальовується саме завдяки умінню передавати своє, — як загальне, суб'єктивне — як масове.

Злиття поета в своїх почуваннях з масами зробило його лірику глибоко громадською, життєвою, зробило його творчість найкращою, найталановитішою в радянській літературі.

Редакція: П. Ходченко (т. в. о. редактора), Ів. Сенченко, І. Муратов (заступники редактора)

Видає Державне Літературне Видавництво

Т. в. о. редактора П. Ходченко.
Секретар редакції М. Гільов. Техкерівник С. Білокінь.
Коректор І. Галактіонов

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків, пров. Фрунзе, 6. Упов-
новажений Головліту 4712. Зам. 695. Тир. 3860. 8 друк. арк.
Пап. ф. 61×94—38 кг. 4 пап. арк. В 1 пап. арк. 122,512 літ.
Здано в роботу 15-X-37 р. Підписано до друку 4-XI-37 р.

